

## **המכללה האקדמית תל אביב-יפו**

**סמינר: הגירה ופליטה**

**מרצה: ד"ר ירון-מסגנה הדס**

**חוג: פסיכולוגיה**

**כיצד חברי הקהילה היהודית מיולדתן שבטורקמניסטן,  
המתגוררים כיום בישראל, מספרים את המסלול ההיסטורי של  
הקהילה שלהם ומבטאים את התפתחות זהותם ותחושת שייכותם  
לאורך זמן?**

**מאת:**

**דוד ביטרן, ת"ז 318380466**

**שי כהן עמבאלו, ת"ז 205984289**

**תאריך הגשה:**

**25/11/2023**

## תוכן עניינים

|         |                                                            |
|---------|------------------------------------------------------------|
| 3.....  | מבוא                                                       |
| 4.....  | שאלת המחקר                                                 |
| 4.....  | מתודולוגיה                                                 |
| 7.....  | אתיקה                                                      |
| 7.....  | סקירת ספרות                                                |
| 7.....  | יהודי מרכז אסיה                                            |
| 8.....  | אתנוגרפיה סובייטית                                         |
| 10..... | זיכרון                                                     |
| 10..... | שורשים                                                     |
| 12..... | יהודי יולותאן                                              |
| 14..... | ממצאים                                                     |
| 14..... | תמה א-התמודדות עם אובדן ופרידה לצד אימוץ חוסן              |
| 17..... | תמה ב- מסורות, אמונה ומנהגים בלב הקהילה היהודית של יולותאן |
| 25..... | תמה ג- המסע הרב גוני: אחדות, אתגרים ועזיבה                 |
| 31..... | תמה ד- מיולותאן לישראל: מסע של אתגרים וחלומות              |
| 36..... | דיון                                                       |
| 37..... | מסקנות                                                     |
| 38..... | תרומת המחקר                                                |
| 39..... | כיווני מחקר עתידיים                                        |
| 39..... | תודות                                                      |
| 40..... | ביבליוגרפיה                                                |
| 43..... | ביבליוגרפיית קטעי וידאו                                    |
| 44..... | נספח מראיינים                                              |

## מבוא

טורקמניסטן, שהייתה פעם חלק מברית המועצות, נותרה אזור לא נחקר יחסית מבחינת הקהילות היהודיות שהיו בה. לקהילה היהודית מהעיר יולותאן שבטורקמניסטן, יש היסטוריה ומורשת ייחודיים, אך היא זכתה לתשומת לב מוגבלת בספרות. מחקרנו מבקש להתמודד עם פער זה ולתרום תובנות חשובות לגבי ההיסטוריה, התרבות והחוויות של קהילה יהודית מסוימת זו. למחקר הקהילה היהודית מיולותאן יש חשיבות עליונה מכמה סיבות. ראשית, המחקר מציע הזדמנות לתעד ולשמר את הנרטיבים ההיסטוריים, המסורות וההיסטוריה שבעל פה של אנשי ונשות הקהילה, מה שעתידי להבטיח שהמורשת התרבותית הייחודית שלה לא תאבד בזמן. שנית, למחקר זה עשויות להיות השלכות רחבות יותר על חקר קהילות הפזורה היהודיות במרכז אסיה, ועל חוויותיהן בתקופת ברית המועצות. על ידי חקר סיפורי החיים והזיכרונות של קהילת יהודי יולותאן, מחקר זה עשוי להעשיר את ההבנה של חוסנה, הסתגלות ושימור הזהות של קהילה יהודית זו בסביבות מגוונות ולעתים קרובות מאתגרות. יתר על כן, מחקר זה עשוי לספק עדשה שדרכה ניתן לבחון את ההצטלבות של זהות, שייכות ושימור תרבותי. הוא מאפשר הבנה מעמיקה יותר של האופן שבו נשים וגברים מקהילה זו תופסים את זהותם היהודית, הן בגלות וב ישראל.

על ידי שפיכת אור על חוויותיה של קהילה זו, המחקר מציע תובנות לגבי דינמיקה היסטורית, סוציולוגית ותרבותית רחבה יותר, המשמשים מקרה בוחן רב ערך עבור חוקרים המתעניינים בנרטיבים הרחבים יותר של הגירה, הסתגלות ואינטגרציה יהודית. עבור הציבור הרחב, מחקר זה משמש כמשאב חינוכי חשוב, המציע צוהר לפרק פחות מוכר בהיסטוריה. הוא תורם לייצוג מקיף ומגוון יותר של ההיסטוריה היהודית, במיוחד בהקשר של יהודי אפגניסטן, איראן, מרכז אסיה וברית המועצות לשעבר, אשר מזוהים בתוכי קהילת יהודי יולותאן. שיתוף הסיפורים הללו עם הציבור עשוי לסייע בשימור הזיכרון התרבותי ולתרום להבנה כוללת יותר של החוויה היהודית במקומות שונים בעולם.

בנוסף, המוטיבציה מאחורי המחקר הזה, בהובלת החוקר שי, נובעת מחיבור אישי עמוק לנושא ותחושת אחריות חזקה להנצחת היסטוריית ומורשת לקהילה ספציפית זו. כבן להורים שנולדו וגדלו בתוך הקהילה היהודית ביולותאן ובמרב אשר בטורקמניסטן, הקשרים המשפחתיים והסיפורים המשותפים לאבותיו ומשפחתו הגרעינית והמורחבת עוררו בו סקרנות עמוקה לגבי המורשת היהודית, המסורות וחוויות החיים כיהודים ואינדיבידואלים בטורקמניסטן, עם התמקדות מיוחדת בחוויות בעיר יולותאן. שי הרגיש תחושת אחריות חזקה לתעד ולשמר את ההיסטוריה, התרבות והחוויות של הקהילה היהודית הספציפית הזו. סיפורים אלו הם חלק בלתי נפרד מהזהות וההיסטוריה של הקהילה, של משפחתו ושל עצמו, והוא מאמין שהם ראויים להיחשף ולהיחקר לטובת הדורות הנוכחיים והעתידיים. על ידי

ביצוע מחקר זה, אנו, דוד ושי, שואפים לתרום תובנות חשובות לגבי ההיסטוריה והחוויות של קהילה מסוימת זו. תקוותנו היא שמחקר זה ישמש משאב לא רק עבור הקהילה היהודית מיולותאן אלא גם עבור חוקרים, היסטוריונים והציבור הרחב המעוניין להבין את הדינמיקה של קהילות יהודיות בתפוצות. בנוסף, על ידי שפיכת אור על חוויותיה של קהילה זו, אנו שואפים לתרום לייצוג מקיף ומכיל יותר של ההיסטוריה והתרבות היהודית, לצד שימור המורשת התרבותית והגברת ההבנה הציבורית של החוויה היהודית במרכז אסיה.

## שאלת המחקר

המחסור בספרות מחקרית על קהילה יהודית זו בולט, למעט מחקר אתנוגרפי בודד וסקירת פולקלור קצרה אשר בוצעו בתקופת ברית המועצות. בהתבסס על הידע הקיים על יהודי מרכז אסיה, אפגניסטן ואיראן, כמו גם על בסיס הקשר האישי של שי לקהילה זו, בחרנו להתמקד בנרטיבים היסטוריים של שבעה חברי קהילה, נשים וגברים כאחד. לפיכך, שאלת המחקר שלנו מתמקדת בכיצד יהודים מיולותאן שבטורקמניסטן, המתגוררים כיום בישראל, בוחרים לספר את ההיסטוריה של הקהילה היהודית שלהם ולבטא את זהותם ותחושת שייכותם, הן בהקשר ההיסטורי של יולותאן והן בהקשר של חייהם הנוכחיים בישראל. המחקר מתעמק בנרטיבים, באנקדוטות ובזיכרון הקולקטיבי שעברו בדורות, ובוחן כיצד נרטיבים אלו נבנים, נשמרים או מותאמים לאורך זמן. הוא גם בוחן כיצד אנשים מבטאים את זהותם האישית והקהילתית, תוך התחשבות במיקומם בחברה הישראלית ובמקומם הרחב יותר בפזורה היהודית העולמית. בנוסף, המחקר בוחן את תחושת השייכות בקרב יהודי יולותאן, תוך התבוננות בגורמים התורמים לתחושת הקשר והשורשיות שלהם, הן במולדתם ההיסטורית והן במגוריהם הנוכחיים בישראל.

המחקר מתחיל בחקר מקיף של הנרטיבים, הזיכרון ההיסטורי וביטויי הזהות בתוך קהילת יהודי יולותאן. ננסה לענות בתוכו גם על השאלות הבאות: כיצד תרמו אירועים היסטוריים ונסיבות פוליטיות לפיצול והפרדה בתוך קהילת יהודי יולותאן? אילו מנגנונים, פרקטיקות ואסטרטגיות תרבותיות נקטה הקהילה היהודית ביולותאן כדי לשמור על זהותם, מורשתם ותחושת השייכות שלהם בתוך זמני מצוקה ואתגרים? כיצד הקהילה היהודית מיולותאן שימרה והתאימה את שיטותיה הדתיות והתרבותיות בתוך השפעות ואתגרים חיצוניים? איך ניהלה הקהילה היהודית את הנוף המורכב של דו-קיום ואחדות ממול אתגרים שונים? מה היו הסיבות השונות לעזיבתה של הקהילה היהודית את יולותאן, וכיצד השפיעה הדינמיקה המורכבת של יחסים מקומיים על החלטה זו? מהם האתגרים המרכזיים שעמם התמודדה קהילת יהודי יולותאן עם העלייה לישראל, וכיצד או האם התגברו על מכשולים אלה? כיצד שמרה ועודנה שומרת קהילת יולותאן על זהותה ומורשתה התרבותית תוך השתלבות בחברה הישראלית?

## מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר במחקרנו מורכבת מ-7 חברי הקהילה שהיגרו לישראל מיולותאן בעקבות פירוק ברית המועצות בשנות ה-90. קבוצה זו כוללת 4 נשים ו-3 גברים בטווח גילאים ממוצע של 60 עד 85. המראיינים הם בעיקר גמלאים המתגוררים באזור גוש דן. רוב הראיונות

נערכו ברוסית, שהיא שפת האם של המרואיינים, למעט 2 ראיונות שנערכו בעברית. מכיוון שהחוקר השני, דוד, אינו בקיא בשפה הרוסית, בוצע תרגום בזמן אמת במהלך הראיונות. יש לציין שלחלק מהמרואיינים יש קשר משפחתי עם החוקר שי.

תחילה, התמודדנו עם אתגרים בגיוס מרואיינים, בעיקר בשל שני גורמים. ראשית, רבים מחברי הקהילה המבוגרים, אשר יכולים לספר את ההיסטוריה של הקהילה, נמצאים כיום במצב בריאותי שברירי אשר עלולים לא לסבול ראיונות ארוכים. שנית, לא כל חברי הקהילה יש ידע מקיף בהיסטוריה של הקהילה, שכן חלקם גילו בכך עניין מועט. כתוצאה מכך, נעשו מאמצים לזהות נשים וגברים ונשים בעלי עניין אמיתי בהיסטוריית הקהילה. ראוי לציין כי תיאום הראיונות תווך בעזרת יוסף כהן, שהוא אביו של שי, השומר על קשרים עם מספר רב של חברי קהילה.

במחקר איכותני, החוקר משמש ככלי איסוף הנתונים העיקרי, תוך שימוש ברגישות וביכולת להבחין ברמזים סביבתיים ואישיים גלויים ועדינים כאחד. גישה זו שואפת לחבר בין רעיונות ומושגים שנאספו כדי לבנות הבנה מקיפה. החוקר בוחר נושאים הרלוונטיים למטרות המחקר. יתרה מכך, ראיונות עומק מהווים לעתים קרובות את אבן היסוד של מחקר איכותני, המבקשים לקבל תובנה לגבי חוויותיהם של יחידים והמשמעות שהם מייחסים לחוויות אלו. במהותו, ראיון עומק דומה לשיחה תכליתית וידידותית. החוקר מציג נושאי מפתח אך מאפשר למרואיינים מרחב פעולה משמעותי להתבטא ולהתעמק בנושאים שהם מוצאים רלוונטיים (שקדי, 2003).

במחקרנו השתמשנו בראיונות עומק מובנים למחצה כשיטת המחקר העיקרית שלנו. כדי להתכונן לראיונות אלו, גובש סט של כ-34 שאלות פתוחות, אשר סווגו לשלושה נושאים עיקריים: חיי הקהילה בטורקמניסטן, תהליכים אשר הובילו להגירה לישראל וחוויות בניית חיים חדשים בישראל לאחר ההגירה. הראיונות הוקלטו במכשיר סלולר, הוקלדו למחשב, ונותחו באופן פרשני-סלקטיבי. במהלך הראיונות עלו באופן טבעי שאלות נוספות, שהובילו אותנו לקחת חלק פעיל, לטפח אווירה נוחה ופתוחה במהלך האינטראקציות.

הראיונות נמשכו בדרך כלל משך של שעתיים עד שלוש שעות. כולם כאחד נערכו בבתי מסבירי הפנים של המרואיינים השונים, שאימצו בהתלהבות את המחקר כתייעוד היסטורי של קהילתם. דפוסי הראיונות היו עקביים להפליא, בדרך כלל בוצעו בסלוניהם המאובזרים היטב בשטיחים טורקמניים, ומזווים המאכלסים מערך של קריסטלים וכלים אפגניים וסובייטיים, לצד תמונות משפחתיות יקרות מישראל ומשנותיהן הקודמות בטורקמניסטן. המרואיינים קיבלו את פנינו בחום ויצרו אווירה נוחה ומשפחתית. הראיונות זרמו בצורה חלקה. חשוב לציין שהמדגם אותו בחרנו מייצג אנשים מהקהילה היהודית מיולדותאן בצורה מצומצמת יחסית, ייתכן כי אם היינו מראיינים גברים ונשים מהקהילה בגילאים שונים מתחת ל-60 או אנשים נוספים בטווח הגילאים שראיינו, היינו מקבלים תמונה שונה לחלוטין.

נרטיבים וסיפורים הם יסוד ללמידה וחינוך אנושיים (Cajete, 1994) סיפורים משמשים כאמצעי להעברת חוויותיהם של עמים ילידים, להקל על קשרים ולחלוק ידע תרבותי (Kovach, 2009). סיפור סיפורים הוא מרכיב חיוני בקיום התרבותי שלנו. כאשר הוא משמש

כשיטת מחקר, הוא מאפשר לחוקר לשקוע בנרטיבים ובהיסטוריה של משפחות, קהילות ותרבויות, ולהתחיל בתהליך הטרנספורמטיבי של הבנה עצמית בתוך מערכות יחסים אלה (Lewis, 2011). היסטוריה בעל פה, כמתודולוגיה, תלויה בראיונות שבהם המשתתפים מספרים סיפורים, זיכרונות, חוויות ורגשות הקשורים למפגשיהם עם ההיסטוריה. ראיונות אלו הם משאב רב ערך עבור חוקרים המבקשים לתפוס את העבר (Chowdhury, 2014).

יתר על כן, היסטוריה בעל פה היא גישה מחקרית שמטרתה לאסוף נתונים היסטוריים ישירות מיחידים, בדרך כלל מתוך הקהילה או הקבוצה הנחקרת, ובכך לאמץ נקודת מבט "מלמטה למעלה". ארכיונאים השתמשו בשיטה זו כדי להשלים את הרשומות הכתובות הקיימות, במיוחד במקרים שבהם מעורבים חברי קהילה ספציפיים, בעוד שהיסטוריונים השתמשו במקורות בעל פה כדי לקבל תובנה על חוויותיהם של אנשים שעבורם קיים תיעוד כתוב מוגבל או לא. היסטוריה בעל פה ממלאת תפקיד מכריע בשפיכת אור על קבוצות שאינן מיוצגות, כגון מיעוטים, אוכלוסיות ילידים ונשים, ומשמשת כאמצעי לתיקון חוסר איזון היסטורי. עם זאת, חשש אחד משמעותי בהיסטוריה בעל פה הוא הפוטנציאל להטיה בנרטיבים, שכן חוקרים עלולים להשפיע באופן לא מכוון על התוכן ההיסטורי במהלך ראיונות או תהליך איסוף הסיפורים (Swain, 2003).

כמראיינים, האחריות שלנו הייתה לשמור על אווירה נינוחה ופתוחה עם המרואיינים, מה שאפשר לנו להבין את ההיסטוריה, הרגשות והחוויות כפי שהתפרשו על ידי המרואיינים עצמם. הם שיתפו את סיפוריהם על הקהילה היהודית ביולותאן בפירוט מורכב, ברצון ובהתלהבות, גם כאשר סיפרו על זיכרונות מאתגרים, מצוקות ותלאות. מחויבות זו לתיעוד היסטורי נותרה ללא קשיים, דבר המשקף את מסירותם לשימור הנרטיב הייחודי הזה. לנוכחות המשותפת שלנו כחוקרים במהלך ראיונות עשויים להיות גם יתרונות וגם מגבלות ואתגרים. ראשית, הנוכחות שלנו בראיונות עשויה לספק תובנה עשירה ופרספקטיבה מקיפה יותר בשל הקשרים האישיים של שי עם המרואיינים והידע הפנימי שלו כבן הקהילה, בעוד שדוד עשוי להביא מבט אובייקטיבי מבחוץ. שילוב זה יכול להוביל להבנה מעמיקה יותר של חוויות הקהילה היהודית מיולתאן. בנוסף, נוכחותנו עשויה לעזור לאזן את דינמיקת הכוח ולהפחית הטיית פוטנציאליות, המרואיינים היו עשויים להרגיש יותר בנוח לחלוק את מחשבותיהם וחוויותיהם עם פרצופים מוכרים ובלתי מוכרים כאחד. לבסוף, נוכחותנו אפשרה בירור מידי של שאלות ומעקב אחר נקודות מעניינות. למשל, כאשר דוד שאל שאלה, שי רשם הערות במקביל או התעמק בנושאים קשורים כדי להבטיח ללכוד את המידע המשמעותי ביותר מהשאלות והנושאים שעלו, ולהיפך.

עם זאת, חשוב להכיר גם בחסרונות. ראשית, קיים מחסום שפה, שכן שי בקיא ברוסית, שהיא שפת האם של מבוגרי הקהילה ואילו דוד אינו בקיא ברוסית, מה שחייב תרגום בזמן אמת של תוכן הראיונות מרוסית לעברית, דבר שעלול להכניס טעויות פרשנות. שנית, יש מחסור במשאבים אקדמיים הקשורים ספציפית לקהילה הנחקרת, דבר שהשפיע על עומק ההבנה ההקשרית כתוצאה מחוסר המגוון הספרותי. שלישית, הקשר המשפחתי של שי עם רוב המרואיינים העלה את הפוטנציאל להטיה בתגובות של המרואיינים, דבר המשפיע על תהליך איסוף הנתונים שיש לקחת בחשבון בפרשנות ובהכללה של ממצאי המחקר. לבסוף,

נוכחותם של שני מראיינים עלולה לפעמים להיות מאיימת או מכריעה עבור מראיינים, במיוחד אם הם דנים בנושאים רגישים או אישיים. זה עלול במצבים מסוימים להפריע לתקשורת פתוחה וכנה.

כלי נוסף ששימש אותנו במחקר הוא צפייה בשבעה קטעי וידאו משפחתיים, שצולמו בעיקר ביולותאן, כאשר רק שני קטעים הוקלטו בישראל. קטעי וידאו אלו ממחישים בעיקר את החיים והחוויית היהודיות בתוך הקהילה, הן ביולותאן והן לאחר עלייתם לישראל. בעוד חומרי וידאו אלה מציעים מקור עשיר של מידע, חיוני לקחת בחשבון הן את היתרונות והן את המגבלות שלהם בתהליך המחקר. קטעי הווידאו מספקים צוהר לא מסונן לחיי היום יום ולחוויית של הקהילה, ומציעים תיאור אותנטי וטבעי של התנהגויות ואינטראקציות. הם לוכדים את האותנטיות של פרקטיקות תרבותיות, טקסים משפחתיים והעומק הרגשי של חוויות אישיות, ומספקים תובנות שאולי יהיה יותר מאתגר ללכוד באמצעות שיטות איסוף נתונים אחרות. יתרה מכך, ההקשר החזותי שהם מציעים מוסיף עומק להבנה של רמזים לא מילוליים, דינמיקה חברתית ומסגרות סביבתיות בתוך הקהילה. עם זאת, חשוב להכיר בחסרונות הפוטנציאליים. ראשית, אותנטיות ההתנהגויות עשויה להיות מושפעת מנוכחות מצלמה, מה שעלול להוביל להתנהגויות מודעות לעצמן. יתר על כן, ייתכן שקטעי הווידאו לא מייצגים באופן מקיף את כל קשת החוויות בתוך הקהילה, מה שמגביל את יכולתם של החוקרים להסיק מסקנות רחבות. בנוסף, הטיית הבחירה בתוכן הווידאו עשויה לשקף את ההעדפות ונקודות המבט של אלה שמקליטים את הצילומים. למרות מגבלות אלו, המחקר מעריך את התובנות העשירות שמציעים קטעי הווידאו המשפחתיים על החיים והחוויית של קהילת יהודי יולותאן, הן במולדתה והן בהקשר התרבותי החדש בישראל.

## אתיקה

במחקר איכותני, הכרחי למראיין ליצור יחסי אמון עם המראיין, תוך יצירת סביבה שבה ניתן לאסוף את המידע הדרוש (שקדי, 2003). הממד האתי של המחקר האיכותני סובב סביב החיפוש אחר עקרונות, מחויבות וערכים שצריכים לעצב את התנהלותו של החוקר האיכותני. הדבר כרוך בטיפול תחושת הקרבה בין החוקר לבין המשתתפים, המחייבת איתנות אתית, הבטחת הדדיות ושיתוף פעולה עם המשתתפים, וכן שמירה על אנונימיות ופרטיותם (צבר בן יהושע, 2001). במחקרנו הושגה הסכמה מדעת מהמראיינים לפני תחילת הראיונות. הצגנו סקירה כללית של מטרות המחקר למראיינים, מבלי להתמקד במטרות ספציפיות, כדי להימנע מהשפעה על תשובותיהם. הבטחנו למראיינים אנונימיות ע"י שימוש בגילאים ושמות בדויים בכתובתנו והסברנו שייתכנו פרשנויות לנאמר בראיונות במהלך ניתוחם. לאורך כל הראיונות, שי עשה מאמץ כביר לא לערב הטיות אישיות כבן קהילה, דבר שעלול לייצג את התוצאות בצורה שגויה.

## סקירת ספרות

יהודי מרכז אסיה

כתוצאה ממדיניות ההגירה הכפויה של עמים נכבשים, אשר הייתה נהוגה באופן נרחב על ידי הכובשים האשורים והבבלים, חלק נכבד מאוכלוסיית ממלכות ישראל ויהודה במאות ה-8-1 לפני הספירה התיישבה באסיה התיכונה, שהיא מרכז אסיה של ימינו. בימי הביניים, אזור היסטורי ואתנוגרפי זה כיסה את שטחה של מזרח איראן המודרנית, צפון אפגניסטן ודרום מזרח טורקמניסטן (Kypoveцкaя, 1992). החל מגלות בבל ובמיוחד בתקופת האימפריה הפרסית, הפזורה היהודית התפשטה למרכז ומזרח אסיה, עם התמקדות עיקרית במסחר. מסחר זה, שהקל על ידי תפקידי מתווכים וסוחרים, הועיל רבות הן לאימפריות והן לקהילות היהודיות. ממשלות מרכז אסיה עודדו באופן פעיל מעורבות יהודית בשל כישוריהן הדיפלומטיים (הראל, 1982). דרך המשי, אשר קישרה את סין עם מרכז אסיה, הייתה מניע מרכזי של סחר בינלאומי ומילאה תפקיד משמעותי בהיסטוריה היהודית, במיוחד עבור סוחרים יהודים אשר התגוררו בערים כמו בוכרה שבאוזבקיסטן, בלך שבאפגניסטן ומרב שבטורקמניסטן ועוד. קהילות אלו שימשו גשרים חיוניים בין תרבויות מערביות ומזרחיות, והביאו להגירות אתניות משמעותיות ולהחלפת סחורות שונות. התיישבותם של יהודים בערי מרכז אסיה הייתה בעיקר תוצאה של השתתפותם הפעילה בסחר בדרך המשי (Danielova & Fazilov, 2021).

את העדות החזקה ביותר לנוכחות יהודית במרכז אסיה אפשר למצוא בתלמוד הבבלי בסיפור המיוחד על האמוראי שמואל בר ביסנא במאה ה-4, שסירב לשתות יין בעיר מרב בטורקמניסטן של ימי הביניים. ועוד בחפירות ארכיאולוגיות שערכה האקדמיה הטורקמנית בשנות ה-50 ליד העיר ביירם עלי נחשפו כתובות בעברית מהמאה ה-5, המצביעות על מגורים יהודיים במרכז אסיה הרבה לפני ההשפעות המערביות (Zand, 1979). עדויות נוספות ניתן למצוא גם במקורות מוסלמיים מהמאות ה-7-8 מזכירים גם הם את נוכחותם של יהודים במרכז אסיה, עם תיעוד של גבאי מיסים יהודי בשם עקיבא במרב במהלך המאה ה-8 (Klevan, 1979). יהודים עסקו באופן פעיל לאורך דרך המשי, כפי שמציינים שמות עבריים על שברי חרס שנתגלו במרב (Livshits, & Usmanova, 1994). תחת שלטון מוסלמי ומאוחר יותר גם בשלטון הצאר הרוסי, יהודים במרכז אסיה היו נסבלים יחסית והורשו לשמור על מוסדות הדת, החינוך ושיטות הצדקה שלהם על פי המנהגים והחוקים היהודיים. (פוזיילוב, 2019).

#### אתנוגרפיה סובייטית

לאחר שתפסו את השלטון ב-1917, הבולשביקים עמדו בפני אתגר משמעותי, שהוא חוסר ידע על הקבוצות האתניות המגוונות באימפריה הרוסית לשעבר. הם החלו לסווג אינדיבידואלים לפי לאום, מה שסימן את תחילתו של דחף מהיר לאיחוד בברית המועצות החדשה שהוקמה (Khazanov, 1990). לדברי הירש (Hirsch, 2018), הבולשביקים ביקשו לאחד את שטחם המגוון מבחינה אתנית ולקדם אינטגרציה בין קבוצות אתניות שונות. הם נקטו במדיניות של "אבולוציוניזם בחסות המדינה", במטרה לזרז את התקדמותם של עמים משבטים לקבוצות ולאומות אתניות והכללת הלאומיות שלהם במדיניותם נועדה לעצב מחדש הן את האוכלוסייה והן את השטח של האימפריה הרוסית לשעבר. מטרתם לא הייתה רק שליטה באנשים אלא השתתפות פעילה ב'ניסוי' הסוציאליסטי הגדול. לפי קגנוביץ' (2008)

ב-1920 הייתה מרכז אסיה כבר בשליטתה של רוסיה הבולשביקית. עם הופעתה של ברית המועצות ב-1922, הממשלה הסובייטית, שכבר הייתה ד"י חזקה, דיכאה כל ההתנגדות מוסלמית. כתוצאה מכך, ב-1924 הוקמו רפובליקות סובייטיות חדשות, אשר כללו את טורקמניסטן, קזחסטן, קירגיזסטן, אוזבקיסטן וטג'יקיסטן. לפי דניאלובה ופזילוב (Danielova & Fazilov, 2021) המשטר הסובייטי בעיקר שאף לקדם תרבות פרולטרית והיה נגד הדת.

לאחר הקמת ברית המועצות, האנתרופולוגיה בתוכה הייתה צריכה להוכיח את ערכה המעשי. האתנוגרפיה בברית המועצות התמקדה בחקר האתניות, וזה התאים היטב לפוליטיקה הסובייטית (Khazanov, 1990). המונחים "אתנוס" או "קהילה אתנית" התייחסו לקהילות אנושיות, בדומה למונח "עם" (narod) ברוסית המדוברת, המציינת עמים, שבטים ואוכלוסיות גדולות. מדעי החברה הסובייטיים, שבראשם אתנוגרפיים ואנתרופולוגים, פיתחו את התיאוריה הכללית של "אתנוס/נארוד". מושג זה הקיף את הפרשנות של "אומה" ו"שבט" כתתי סוגים מובהקים של קהילות אתניות בספרות המלומדת הסובייטית (Bromley & Kozlov, 1989). במשך תקופה משמעותית התמקדה הספרות הסובייטית בתופעות אתניות, ובעיקר הגדירה את ה"אומה" כקהילה יציבה שנוצרה על בסיס שפה, טריטוריה, חיים כלכליים ותרבות משותפים, בעקבות ההגדרה הטרומ-מהפכנית של סטלין (Chopra, 1984). לפי קוזלוב (Kozlov, 1967) הזהות האתנית מעוצבת על ידי החיים הקהילתיים של אנשים וגורמים אובייקטיביים. הזהות מושפעת הן מהסביבה החברתית והן מהרעיונות המשותפים על מוצא משותף והיסטוריה.

קהילה אתנית היא קבוצה חברתית שנוצרה בתוך טריטוריה מסוימת. הקהילה מאופיינת בשפה משותפת, תכונות תרבותיות, ערכים משותפים, מסורות חברתיות ושילוב של אלמנטים חברתיים מגוונים המתפתחים באמצעות אינטראקציות כלכליות ותרבותיות. מאפיינים חיוניים כוללים זהות עצמית אתנית, שפה, טריטוריה, תרבות, חיי יומיום ומבנים סוציו-טריטוריאליים ספציפיים. האתנוגרפיה הסובייטית הכירה בשני תהליכים: אבולוציוני (שינויים בעיקר בשפה ובתרבות) ואתנו-טרנספורמציוני (שינויים באלמנטים אתניים, שעשויים לגרום לזהות אתנית חדשה). תהליך זה עשוי להוביל לאימוץ זהות אחרת או ליצירת קהילה חדשה ברמה בסיסית (Bromley & Kozlov, 1989).

"איחוד" מתייחס למיזוג של מוצא אתני עם קווי דמיון לשוני ותרבותי לכדי קהילה אתנית גדולה יותר, הנראה לעיתים קרובות במיזוג שבטים או קבוצות שבטיות לכדי "נארודנוסט" מאוחד. הדבר מתרחש במדינות עצמאיות או בתוך אזורים אוטונומיים של מדינות רב לאומיות. לדוגמה, הקמת רפובליקות נפרדות במרכז אסיה הסובייטית בשנות העשרים של המאה ה-20 הובילה להתגבשות בקרב אוזבקים, טג'יקים ואחרים. התהליך כלל גם את השילוב של יחידות אתניות הקשורות הדוק שקיימו קשר רציף. תהליכי גיבוש אלו מפחיתים הבדלים בשפה, בתרבות, בחיי היומיום ומחזקים תחושה משותפת של זהות אתנית בתוך אתנוסים גדולים יותר. חינוך בשפה משותפת ותקשורת המונים מקלים על התפתחויות אלו. "הטעמה" היא התהליך שבאמצעותו קבוצה אתנית קטנה יותר מאמצת בהדרגה שפה ותרבות חדשה, ומתמזגת לקבוצה גדולה ומתקדמת יותר, מבחינה כלכלית ותרבותית

(Bromley & Kozlov, 1989). בברית המועצות התרחשה השתלבות באזורים שונים. הדבר התאפשר על ידי כלכלה ואידיאולוגיה מאוחדת, השימוש הנרחב בשפה הרוסית כמדיום משותף, היבטים משותפים של התרבות ואורח החיים הסובייטי, והשפעתם על התודעה הלאומית (Khazanov, 1990).

הגירות פנימיות בקנה מידה גדול, המכונות "חילופי עבודה בין רפובליקאים", נתפסו ככוח חיובי ל"לאומית" האומות הסובייטיות. ברית המועצות גיבשה זהות על-אתנית חדשה שהיא העם הסובייטי, באמצעות דו-קיום דינמי של עדות מגוונות. אחדות זו היא דו-לשונית, עם שימוש הולך וגובר בשפה הרוסית. הישג בולט אחד של תיאוריית האתניות הסובייטית הוא ההתמקדות שלה במודעות עצמית. התיאוריה מדגישה את ההבנה של יחידים את השתייכותם לקבוצה אתנית ואת יכולתם להבדיל את עצמם מאחרים. זהות עצמית אתנית עשויה לשמור על אוטונומיה, גם כאשר אנשים מופרדים מהקבוצה העיקרית שלהם מאבדים את שפת האם שלהם (Bromley & Kozlov, 1989; Khazanov, 1990).

כמו אוכלוסיית הרוב המוסלמי גם הקהילות היהודיות במרכז אסיה הושפעו רבות מן התהפוכות הפוליטיות, החברתיות והכלכליות. כיבושי המעצמות מצד הסובייטים חשפו את הקהילות היהודיות למודרניזציה וחידשו את הקשר בין לבין ארץ ישראל וקהילות יהודיות אחרות. למן שנות השלושים של המאה העשרים ניתק השלטון הבולשביקי את הקשר הזה וביקש לחבר את הציבור היהודי לתרבות סובייטית חילונית. יהודים שנשארו תחת השליטה הסובייטית נאלצו להסתיר את אורח החיים המסורתי ולהתאימו לדרישות השלטון שאסר פעילות דתית, לאומית וקהילתית נפרדת. במקביל השקיע השלטון המרכזי משאבים בפיתוח החינוך וההשכלה, ביצירת כלכלה ריכוזית ובפיתוח הכפר והתעשייה (לוי, 2018). ההקשר ההיסטורי של האתנוגרפיה הסובייטית קשור קשר בל יינתק לדינמיקה ולזהויות המשתנות של קהילות כמו יהודי יולותאן, והוא משמש רקע להבנת הזיכרון הקולקטיבי המתפתח שלהם ואת קשריו לעבר ולהווה.

## זיכרון

בהבנת הדינמיקה של זיכרון והיסטוריה, נורה (Nora, 1989) מדגישה את חיוניות הזיכרון, את התפתחותו התמידית ואת אופיו הרגשי והסלקטיבי. היא מעמתת זאת עם ההיסטוריה, שהיא שחזור של העבר, בעייתי ותמיד לא שלם. בעוד הזיכרון הוא אינדיבידואלי וקסום, ומכיל עובדות שמתאימות לו, ההיסטוריה דורשת ניתוח וביקורת. נורה מדגישה את הריבוי והספציפיות של הזיכרון, בעוד שההיסטוריה טוענת לסמכות אוניברסלית אך נותרת יחסית מטבעה. הלבואך (Halbwachs, 2020) מתבסס על תזה הגורסת כי תופעות חברתיות מתקיימות באופן חיצוני ובלתי תלוי בייצוגים מנטליים אינדיבידואליים. הוא טוען שאין זיכרון אינדיבידואלי, שכן צורת הזיכרון האותנטית היחידה היא זיכרון קולקטיבי. בעצם, זיכרונות אישיים מסתמכים על מסגרות הזיכרון החברתיות. מסגרות אלו, הקשורות לרוב לקבוצות חברתיות כמו משפחה, מעמד חברתי או דת, משפיעות על האופן שבו אנשים זוכרים את

חויות העבר שלהם. בתפיסה זו, זיכרון קולקטיבי הוא מיזוג מובנה של זיכרונות בודדים בתוך הקשר חברתי.

נקודת מבט בסיסית עולה מהתובנות הללו, המדגישה את המשחק הדינמי בין זיכרונות אישיים וקולקטיביים. פרספקטיבה זו מועשרת עוד יותר מבחינת הזיכרון הקולקטיבי של זרובבל (1994). היא מתארת את הזיכרון הקולקטיבי כצורת זכירה דינמית וסלקטיבית נבדלת מנרטיבים היסטוריים. זיכרון קולקטיבי כרוך בפרשנות של אירועי עבר, שעוצבו על ידי הקשרים עכשוויים, תרבות והסביבה הפוליטית-חברתית. זרובבל מדגישה את הקשר המורכב בין נרטיבים היסטוריים אובייקטיביים לפרשנויות סובייקטיביות בתוך הזיכרון הקולקטיבי, תוך שימת דגש על התלות ההדדית ביניהם. הטבע הניואנסי והרב-קולי הזה של הזיכרון הקולקטיבי מאפשר לו להסתגל ולהגיב לשינויים תרבותיים וחברתיים, ולספק תובנות חיוניות לגבי האופן שבו קהילות בונות ומשמרות את הזהות שלהן באמצעות נרטיבים מתפתחים.

### שורשים

בשנים 1986 ו-1987 ערך קופובצקי (Куповецкий, 1992) מחקר שטח בקרב צאצאיהם של מהגרים יהודים מאיראן ומאפגניסטן שהתיישבו במרכז אסיה הסובייטית, בעיקר בטורקמניסטן, במהלך המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. במקביל, טולמס (2007) ערכה בשנות ה-80 גם סקירה של הפולקלור והשפה של יהודי איראן בטורקמניסטן, אשר כונו בפיה קבוצה יהודית תת-אתנית קטנה בטורקמניסטן. בנוסף למחקרם, רק כמה מאמרי עיתונים טרום-מהפכניים באימפריה הרוסית נגעו במעמדן המשפטי של הקהילות היהודיות הללו. לפיכך, תשומת לב מחקרית מוגבלת מאוד ניתנה ליהודים מאיראן ומאפגניסטן שהתיישבו במרכז אסיה (Куповецкий, 1992).

משהד היא עיר מבצר בולטת באיראן הגובלת באפגניסטן, הקהילה היהודית הוקמה בה בסביבות שנת 1734. (Ben-Zvi, 1939) לקהילה זו היה תפקיד משמעותי בחיים החברתיים-תרבותיים של יהודי פרס, בהיותה הגדולה ביותר באזור (Conolly, 1838). אולם, באירוע טרגי ב-27 במרץ 1839, עקב האיום בטבח כללי, נאנסו יהודי משהד להתאסלם. המאורע האיום הזה עשה רושם מזעזע על יהודי פרס כולם, אם כי נשאר זמן רב מחוץ לידיעתם של יהודי אירופה. היהודים נקראו "מוסלמים חדשים". (Ben-Zvi, 1939) תקרית זו, הכוללת רציחות, ביזה והמרות כפייה, הובילה ליציאה המונית של יהודים מהעיר, אלה ששמרו בסתר על יהדותם עמדו בפני סכנת מוות. פליטים יהודים רבים ממשהד ברחו למקומות שונים, ביניהם מרכז אסיה, קאבול, כמה ערים פרסיות, האימפריה העות'מאנית והודו, כאשר רוב רובם התיישבו בהראט שבאפגניסטן (Куповецкий, 1992). ההתיישבות החייתה את הקהילה היהודית המקומית בהראט מבחינה כלכלית ורוחנית. עם זאת, כוחות השאה הפרסי פלשו להראט ב-1857, והובילו לגירושם של אלו שחזרו ליהדות. הם נשלחו למחנה ריכוז ליד משהד. בעקבות הנסיגה הפרסית מהראט עקב איום פלישה בריטית, הושג

הסכם שכלל שחרור גולים יהודים ממחנה משהד (יהושוע-רז, 2007). רובם חזרו להרת לאחר שחרורם וסיום הגזירה. (Ben-Zvi, 1939)

לקהילות היהודיות באפגניסטן יש היסטוריה ארוכה במרכז אסיה. במאות ה-19 וה-20 חווה האזור שינויים פוליטיים משמעותיים (לוי, 2018). קהילות אלו היו קטנות אך ייחודיות בהיבטיהן הדתיים והמסורתיים (בן צור, 2020). הקהילה האפגנית של ימינו ייסודה בעיקר מהגירתם של אנוסי משהד (יהושוע-רז, 2007). בהראט, היו כ-20 עד 50 משפחות יהודיות שהתמודדו עם נסיבות חברתיות מאתגרות. הם ניהלו חיים מבודדים, עסקו במסחר ובמלאכה, כשמנהיגי קהילה ורבנים קיימו קשרים עם המנהל המקומי. היהודים דיברו בניבים יהודיים-פרסיים שונים (Yarshater, 1974). רבנים ובעלי תפקידים דתיים לא קיבלו משכורת, והתפרסנו בעיקר מהוראה או מסחר. הראט הייתה המוקד המרכזי של קהילות סוחרים (בצלאל, 1999). גברים יהודים רבים מהראט עסקו במסחר, נסעו צפונה לערים ולכפרים אוזבקיים וטורקמניים כדי לסחור בסחורות שונות כמו מלח, סוכר ותבלינים (בצלאל, 2009). סוחרים אלו כמעט ולא חזרו הביתה (בצלאל, 1999).

מהגרים יהודים מאיראן ומאפגניסטן החלו להתיישב במרכז אסיה במהלך המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 (Куповецкий, 1992). חלקם הגיעו לאחר פוגרום משהד ב-1839. יהודים איראנים ממשהד עברו לאפגניסטן, בוכרה ומרב אשר בטורקמניסטן. בשנת 1870, הראט הייתה עדה לפוגרומים נוספים, שגרמו לחלק מהיהודים בה להישאר למרות הכול, לעבור לפלסטין או להגר לערים בטורקמניסטן כמו למרב, יולותאן וביירם עלי (Danielova & Fazilov, 2021). במקרים מסוימים, יהודי אסיה ניצלו מפוגרומים על ידי חיפוש הגנה, כגון משפחות יהודיות שעברו למרב, שהיוותה נקודת מסחר מרכזית בין איראן, אפגניסטן ובוכרה, ומצאו מבטחים בחסות הטורקמניים המקומיים (שקונב, 2010). בנוסף, יהודים אפגנים ומשהדים היגרו למרכז אסיה, במיוחד לאחר הכיבוש הרוסי, הם נמשכו לכדי ההזדמנויות הכלכליות (בצלאל, 1999).

הקהילה היהודית במרכז אסיה, במיוחד בעיר מרב שבטורקמניסטן, הייתה מורכבת מהראטים ומשהדים. ההראטים כיהנו כרבנים, ויהודי אפגניסטן במרב היו מנהיגי קהילה ובין העשירים ביותר במרכז אסיה (בצלאל, 1999). הם עסקו בעיקר במסחר מעבר עם הערים הראט, משהד ובוכרה. עדויות של מבקרים אירופאים בתחילת שנות ה-80 ציינו את הסובלנות של הטורקמניים כלפי טקסים דתיים יהודיים. בשנת 1871 הוקם בית כנסת במרב. ילדים יהודים ממרב אף נשלחו להראט לחינוך לאוריינות יהודית וליסודות היהדות (Куповецкий, 1992). יהודים מהראט ומשהד שגרו במרב היוו כמחצית מהאוכלוסייה היהודית המקומית. היו להם שני בתי כנסת, "קניסו משהדי" (בית הכנסת משהדי) ו"קניסו הראטי" (בית הכנסת הראטי). (Куповецкий, 1992).

הגירתם של יהודי הראט ומשהד לאזורי ברית המועצות נמשכה עד אמצע שנות ה-20, והם סווגו כ"יהודים" וזרים במפקד האוכלוסין (Куповецкий, 1992). חלקם נשארו שם לצמיתות.

כל זה היה נכון עד שנת 1915 לערך ואילך, ואז פסקה התנועה לטורקמניסטן (מור, 2011). ב-1937, בעקבות גירוש האזרחים מאזורי הגבול, התיישבו יהודי אפגניסטן והמשהדים (אשר היו ללא אזרחות סובייטית עד שנות ה-50), בערים מרב, ביירם עלי ויולותאן אשר נמצאים במחוז מרב שבטורקמניסטן, הם שמרו על אזרחות איראנית ואפגנית גם לאחר סיפוח האזור לרוסיה הסובייטית (טולמס, 2007). לאורך תקופה זו שמרו קהילות אלו גם על מסורתיהן הדתיות היהודיות (Куповецкий, 1992).

### יהודי יולותאן

יולותאן אשר נמצאת במחוז מרב בטורקמניסטן, קיבלה מעמד של עיר בשנת 1939 (Danielova & Fazilov, 2021). על פי האגדות היהודיות המקומיות, אבותיהם נדדו מהראט ליולותאן באמצע המאה ה-19 (Куповецкий, 1992). כביסוס לדבריהם, ביולותאן היו משפחות רבות שדיברו בניב של בני העיר הראט, ואף היו חצרות הקריות על שם בעליהן המקוריים מהראט (מור, 2011). חלקם סיפרו שאבותיהם הגיעו ממשד כדי להימנע מהמרה כפויה לאסלאם, וגם לצרכי מסחר. קהילה זו כונתה על ידי טולמס כ"קבוצה יהודית תת-אתנית קטנה במרכז אסיה", המזוהה כ"איראנים" ו"איראני-ישראל" בשפה הפרסית. הם היו ידועים כאיראניים גם על ידי יהודי בוכרה, ו"מוסאי" (בני משה) על ידי האוכלוסייה הטורקמנית המקומית (טולמס, 2007). היהודים ממרכז אסיה כינו עצמם "איראני", "הראטי" או "משהדי". יחד עם זאת, הרוב המכריע לא הכיר את המינוחים "יהודי פרס" וגם "יהודי אפגניסטן" (Куповецкий, 1992).

למרות מספרם הקטן, יהודי הראט ומשהד במרכז אסיה (בעיקר בטורקמניסטן בערים יולותאן, ביירם עלי, אשחאבאד ומרב) שמרו על זהות אתנו-תרבותית-קבוצתית בולטת. הדבר איפשר ליחד אותם כקבוצה תת-אתנית מיוחדת של האוכלוסייה היהודית של ברית המועצות, שיש לה הרבה מן המשותף עם מה שמכונה יהודי איראן. התודעה העצמית האתנית המודרנית של יהודי הראט ומשהד ביולותאן נושאת את ההיסטוריה האתנית המיוחדת שלהם. קודם כל, יש לציין את המבנה האתני המורכב משלושה רבדים. רובד ראשון הוא כינויים העצמי כיהודים איראניים בשיחה ברוסית, כך הם מדגישים את השוני שלהם מקבוצות יהודיות אחרות המתגוררות בקרבת מקום (יהודי בוכרה, יהודים אשכנזים). הדגש העיקרי ברובד זה הוא על הבדלי שפה ומסורות אתנו-תרבותיות. ברובד השני נשמרת חלוקה תוך קבוצתית - עולים מהראט ("הארוטי") ומשהד ("משהדי"). המאפיינים של תודעה עצמית אתנית באים לידי ביטוי גם באוטונומיה של הקבוצה, שזהו הרובד השלישי. לכן, במקביל, זהותם האתנית מגוונת מאוד - עברי, יהודי, בן ישראל (בני ישראל), איראני (יליד איראן בהבנתה ההיסטורית והתרבותית הרחבה), "הראטי", ו"משהדי" (Куповецкий, 1992).

היהודים ביולותאן בנו בתים והתבססו, וטיפחו יחסי ידידות עם שבטים טורקמניים מקומיים (טולמס, 2007). באמצע שנות העשרים של המאה ה-20 התקיימו רובעים נפרדים למשהדים והראטים בעיר יולותאן ובנוסף הם קיימו קשרים הדוקים עם משפחותיהם שנשארו באיראן

ואפגניסטן (Куровецкий, 1992). בעקבות המהפכה הבולשביקית, החופש לקיים מנהגים דתיים בקהילה היהודית של יולותאן היה כפוף למדיניות הממשל הסובייטי המשתנה. לעתים קרובות, מנהגים דתיים נאלצו להתקיים בדיסקרטיות בבתי פרטיים, שכן לקהילה מעולם לא היה בית כנסת משלה בתקופה זו. הם ערכו תפילות בבתי פרטיים מתחלפים. למרות המודעות של הרשויות להתכנסויות הלא רשמיות הללו, קהילות אלו התמידו והתפללו ללא הרף (רואי, 2013).

רוב היהודים האפגנים והאיראנים קיבלו אזרחות סובייטית, בעוד שחלקם שמרו על האזרחות האפגנית והאיראנית. בתחילת המאה ה-20, הקהילה היהודית של יולותאן עמדה בפני אובדן משמעותי שכן גברים רבים נשלחו למחנות עבודה תחת משטרו הנוקשה של סטלין, כאשר רובם נספו ורק מעטים חזרו. גם במהלך המלחמה הפטריוטית הגדולה (1941-1945), הגברים היהודים שנותרו שירתו בחזית ולא שבו, והותירו את הקהילה היהודית של יולותאן מורכבת ברובה בעיקר מנשים, קשישים וילדים (Danielova & Fazilov, 2021). למרות הקשיים הללו, יהודי יולותאן דבקו בנחישות במצוות ומנהגים יהודיים מהקהילות האיראניות והאפגניות, תוך שמירה על אינטראקציות מוגבלות עם האוכלוסייה הסובבת בעיקר בפעילות כלכלית (Куровецкий, 1992). באמצע המאה ה-20 התקיימה כבר קהילה מבוססת ביולותאן, היו בה בית כנסת, ספרי תורה, רב, שוחט, בית קברות. היהודים שגשגו שם. הם קנו בתים, פתחו עסקים, וחלקם היו עשירים מאד (מוסאייב-דיל, חסר תאריך).

יהודי יולותאן דיברו בינם בפרסית (מוסאייב-דיל, חסר תאריך) ותחת השלטון הסובייטי, רוב היהודים ביולותאן דיברו בסופו של דבר רוסית מחוץ לבתיהם, וחלקם גם הכירו את השפה הטורקמנית (Куровецкий, 1992). עד 1970 היו רק ביולותאן כ-70 משפחות יהודיות. בית הקברות היהודי ביולותאן, בן למעלה ממאה שנים ומשתרע על פני 150 דונם (Danielova & Fazilov, 2021) יהודים נשארו בטורקמניסטן עד שנות ה-90 של המאה ה-20. חלקם היו בעלי עסק, סוחרים ובעלי מקצועות נוספים. הדור הצעיר היה כבר משכיל יותר והיו בקהילה רופאים, מהנדסים, מורים, כלכלנים, טכנאים ומוזיקאים (מוסאייב-דיל, חסר תאריך).

קופובצקי (Куровецкий, 1992) הדגיש שבדצמבר 1991, התרחש אירוע שקבע את גורלם של עמים רבים שהיו חלק מהאימפריה הסובייטית, בו התפרקה ברית המועצות ל-15 רפובליקות ריבוניות. הדבר הוביל לסכסוכים טריטוריאליים וסכסוכים בין-אתניים ברפובליקות הקודמות. בעקבות כך, יהודים החלו לעזוב את בתיהם. ביולותאן בעקבות ההגירה בשנות ה-90 לא נשארו שם יהודים. פחד ואי ודאות, והרצון לחופש היו המניע העיקרי לעזיבה. עד סוף אותו עשור, לא נשארו יהודים ביולותאן. בשל חוקים נוקשים, רובם עזבו ללא כסף, שכן החזקת דולרים הייתה אסורה (Danielova & Fazilov, 2021). חלקם עלו לישראל וחלקם הגירו לארה"ב. כיום אין יהודים ביולותאן. היהודים האחרונים שעזבו הביאו לארץ שני ספרי תורה מהראט שגילם נאמד ביותר ממאה שנה. כיום הם נמצאים בבית כנסת פרסי בחולון (מוסאייב-דיל, חסר תאריך). קהילת יהודי יולותאן, שרובם התפזרו לישראל וארה"ב, ממשיכה כיום לתחזק את בית העלמין הישן ולהעסיק שומר מקומי (ליון, 2020). בני הקהילה

בישראל גרים בתל אביב, בת-ים, בית שמש, ובעיקר בחולון, חלקם משרתים בצה"ל, לומדים באוניברסיטה ובעיקר עובדים למען עם ישראל (מוסאייב-דיל, חסר תאריך).

## ממצאים

מניתוח תוכן הראיונות עלו ארבע תמות עיקריות, אשר יוצרות את הציר שלאורכו פישטנו את שאלת המחקר שלנו: (א) **התמודדות עם אובדן ופרידה לצד אימוץ חוסן**. התמה חוקרת את השורשים ההיסטוריים של קהילת יהודי יולותאן, הגירתם לטורקמניסטן וההשפעה המתמשכת של הרדיפה הסובייטית, תוך שימת דגש על חוסנה של הקהילה על רקע הפרידה, האובדן והחלום הבלתי נכנע שלהם לאיחוד מחדש. ; (ב) **מסורות, אמונה ומנהגים בלב הקהילה היהודית ביולותאן**. התמה מתעמקת במחויבות האיתנה של קהילת יהודי יולותאן לשמר את זהותם התרבותית והדתית. ; (ג) **המסע הרב גוני: אחדות, אתגרים ועזיבה**. התמה ממחישה את הדו-קיום ההרמוני ביולותאן, את האתגרים שעמדו בפני הקהילה ואת תחילת הגירתם לישראל, תוך שימת דגש על נחישותה של הקהילה לשימור הזהות התרבותית שלהם במעבר. ; (ד) **מיולותאן לישראל: מסע של אתגרים וחלומות**. התמה עוקבת אחר המסר המפרך אך מעורר ההשראה של הקהילה מיולותאן לישראל, ומציגה את חוסנת בהסתגלות לאתגרים חדשים, אימוץ תרבות חדשה וחתימה לעתיד טוב יותר, תוך הדגשת המשכיות בין-דורית ומחויבות למורשת.

## תמה א-התמודדות עם אובדן ופרידה לצד אימוץ חוסן

כפי שניכר בספרות הקיימת ובנרטיבים המשותפים למרואיינים שלנו, לקהילה היהודית מיולותאן יש שורשים חזקים באפגניסטן ובאיראן. הקשר ההיסטורי הזה שזור עמוק בזיכרון הקולקטיבי של הקהילה, כפי שהביעו המרואיינים:

אנטון, בן 82 מחולון, העלה ש"רוב הקהילה הגיעה ליולותאן מאפגניסטן ומאיראן, כמו בני משפחתי מצד אמי ואבי". מצטרפת אליו גם סוניה, בת 75 מחולון, שסיפרה בראיון עימה ש"ביולותאן גרו המון יהודים אפגנים ואיראנים, למשל, חמי וחמותי נולדו בהראט". בהרהורים על הסיבות להגירה של משפחתה מצד אמה ליולותאן, נטליה, בת 73 מחולון, הסבירה "אמא שלי הגיעה עם הוריה מהראט ליולותאן, למטרות מסחר וגם היו מהפכות ופוגרומים מסוימים בהראט". בנוסף, מרינה, בת 85 מחולון, הציעה תובנה נוספת לגבי דפוסי ההגירה, אשר גם ניכר בספרות הקיימת וציינה, "יהודי יולותאן הגיעו מאפגניסטן לטורקמניסטן גם כדי לעבוד ולהרוויח כסף ולשלוח למשפחותיהם באפגניסטן, כי היה רעב באפגניסטן באותה תקופה, בסביבות שנות ה-30". הנרטיבים הללו מדגישים את הגורמים ההיסטוריים המורכבים ואת דינמיקת ההגירה שהביאו את הקהילות היהודיות באפגניסטן ובאיראן ליולותאן, ויצרו את המרבד העשיר של זהותם היהודית-קולקטיבית.

אך בסוף שנות ה-20, כשהשלטונות הסובייטיים הגבירו את המערכה נגד הדת, עמדו הקהילות היהודיות במרכז אסיה בפני סגירה הדרגתית של רוב בתי הכנסת ותלמודי התורה, יחד עם האיסור על שחיטה יהודית (קגנביץ', 2008). ההשפעה של הדיכוי הדתי הזה הייתה

עמוקה, שכן מרואיינים סיפרו בבהירות את ההשלכות, למשל, אנטון ציין: "כל מי שהיו לו ספרי דת או כל דבר אחר שקשור לדת פשוט נכלא". בשנים 1937-1938, כחלק ממסע גירוש אזרחים זרים מאזורי הגבול הסובייטיים, הועברו יהודים מהראט ומשאד מהערים כרכי וטכט-בזאר לביירם עלי ויולותאן. גברים רבים, שבעבר היו בעלי אזרחות זרה ושמרו עליה, הואשמו בפגיעה בביטחון המדינה. באמצעות תיקים מפוברקים, חלק נכלאו, חלק נורו ואחרים הוגלו. הדבר הוביל לצמצום משמעותי של 15-20% באוכלוסייה היהודית של משהד והראט בברית המועצות, וביולותאן בפרט (Кыровецкий, 1992). ניתן להביא לדוגמה את משה, אחד מאנשי הקהילה, שמספר שהיה לו דוד שניסה לעבור את הגבול בזמנים האלו להראט למרות האיסור ונתפס ע"י סוכני הק"ג. לאחר שערכו חיפוש בביתו הם מצאו ספרים בלשון הקודש, הוא נעצר ונשלח למחנה ריכוז בסיביר. בשנת 1953 התקבלה הודעה על מותו שם (מוסאייב-דיל, חסר תאריך).

מרואיינים רבים העידו שבתחילת שנות ה-30 נשלחו גברים יהודים רבים מיולותאן למחנות עבודה בסיביר ואזורים נוספים, תוך שימת דגש על גברים מזוקנים ורבנים. הרג רבנים בתקופה זו תוארה כחלק מיחסו הקשה של סטלין כלפי האוכלוסייה היהודית (מישייב, 2014). כתוצאה מכך, יהודים רבים נמלטו לחו"ל, נכלאו או נקלעו לגורלות טרגיים (Danielova & Fazilov, 2021).

דיווחים דומים על אירועים אלה קרו גם באוזבקיסטן, כאשר קגנוביץ' (2008) הדגיש את המצוד אחר מלמדי תורה ורבנים יהודים. הדבר אף דומה לתיאור שמסרה אישה יהודייה ממוצא קווקזי על פרשת "הרג הרבנים". היא סיפרה על גורל סבה, תלמידיו ואנשי דת אחרים אשר נלקחו באחת הלילות בשנת 1935 ועקבותיהם לא נותרו בשום באף ארכיונים ממשלתיים (מישייב, 2014).

הסיפורים שחלקו חברי הקהילה מאירים עוד יותר את המציאות החריפה של הרדיפה איתה התמודדה הקהילה היהודית ביולותאן. רבים מהגברים הללו לא חזרו, הם כנראה סבלו מתנאים קשים במחנות עבודה, כפי שממחיש תיאורה של אנה, בת 62 מחולון, על היעדרות הממושכת של קרוב משפחתה, שלבסוף חזר משם בחיים, יחד עם עוד שני גברים יהודים מתוך כל מי שנשלח למחנות עבודה אלו. כל המרואיינים אישרו שהיו גברים מהקהילה אשר לא נשלחו לשם, אך מספרם היה מועט. באופן טרגי, הזיכרון הקולקטיבי של האירועים הללו פגום באובדן של אינספור יקיריהם, כפי ששיתפו המרואיינים. מחנות העבודה בסיביר הפכו למקום המנוחה האחרון של רוב הגברים שנשלחו לשם, והותירו משפחות מרוסקות. היו גם חשדות של מלשינים מתוך הקהילה שגרמו להמון גברים להישלח למחנות עבודה אלו, כפי שהציעו דימה, בן 72 מחולון ונטליה. חשדות כאלו חריפו עוד יותר את האווירה. חוסר האמון והבגידה אשר התפשטו בקרב חברי הקהילה הוסיפו למורכבות הישרדותם תחת השלטון הסובייטי.

נטליה סיפרה לנו על אירוע מדהים במיוחד, על חבר הקהילה שיצא לנסיעת עסקים במגדן, אשר גובלת בין רוסיה ליפן, בתחילת שנות ה-2000. מסעו חשף תגלית מבהילה על גורלו של סבו בתקופת סטלין. השלטונות אישרו את שמו של סבו ברשימת ההרוגים במחנה העבודה

שיצר סטלין במגדן, שם נקבר בקבר אחים גדול, דבר מדגיש את המורשת המתמשכת של אירועים טראומטיים אלה. בנוסף, בני הקהילה סיפרו שבתקופה זו הייתה ההסתרה מכוונת של ספרי תורה בבית הקברות היהודי והצבה אסטרטגית של סידורים, טקסטים דתיים ופריטי קודש בבתים השונים כדי לסכל את עיניהם הסקרניות של הקומוניסטים. עדויותיהם של חברי הקהילה על הנעשה לאבותיהם מספקות צוהר נוקב לפרק אפל בהיסטוריית הקהילה, פרק אשר מסומן ברדיפה, אובדן ובחוסן. הדברים מדגימים גם את המאמץ יוצא הדופן שהקהילה עשתה כדי להגן על מורשתם. על רקע הסודיות, הפחד והסיכון הקיים תמיד למעצר, מעשי ההתרסה הללו גילמו את המחויבות הבלתי מעורערת לשמירה על זהותם היהודית והמסורת. כוחה המתמשך של קהילה זו מול המצוקה משמש עדות לכוחן של האמונה, המסורת והמורשת התרבותית בזמנים מאתגרים ביותר.

אך סיפורה של הקהילה ממשיכה להתאפיין בפסיפס של רגשות כואבים, עם חוטי פרידה וגעגועים אשר שזורים לכל אורכו. במקביל להגליית הגברים למחנות העבודה, קרה אירוע נוסף בערך בסוף שנות ה-20 – תחילת שנות ה-30, בו נסגרו גבולותיה של ברית המועצות, כאשר אין יוצא ואין נכנס. הדבר הוביל לסיפורי פילוג המשפחות הטרגי שעלו מפי המרואיינים. חברי הקהילה מצאו עצמם מופרדים ממשפחותיהם לא רק על ידי מרחקים גיאוגרפיים אלא על ידי ניתוק רגשי עמוק, שכן אחים הופרדו זה מזה, ילדים מהורים ומשפחות מיקיריהם. כאב הפרידה הורגש עמוקות כמעט בכל בית, עם סיפורי געגועים וחלומות להתאחדות בארץ הקודש. כפי שסיפרה אנה בחריפות, "ב-1927/8 סגרה ברית המועצות את הגבולות, וכמעט כל משפחה נותרה מפוצלת". הכמיהה האוניברסלית הזו וחלומות האיחוד היו מוחשים בקרב רוב חברי הקהילה.

אנה ממשיכה לספר בכאב רב:

*"מגיל קטן גדלנו בסיפורים של געגוע, סבתא שלי הראתה לנו תמונות משפחתיות של אחותה, תמונות עם כיתוב מאחורה שהתמונה צולמה בירושלים, חמותי תמיד בכתה על אחיה שנפרדה ממנו ולא ידעה מה קורה איתו. חמי כל חייו חי עם געגועים לאביו, אימו ואחיו. אימו של חמי תמיד הייתה שולחת מכתבים כדי שיעלה עם משפחתו לישראל, אלו סיפורים שגדלנו לתוכם וזה ככה היה כמעט בכל בית. לא הייתה משפחה אחת שנשארה שלמה. אז כולם חלמו על ירושלים, האדמה שלנו ולשון הקודש".*

בנוסף לסיפורים הנוקבים הללו, זיכרונותיהם של דימה, אנטון ונטליה מדגישים עוד יותר את ההשפעה הרגשית העמוקה של הפרידות והמפגשים הללו. זיכרונם של דימה, שמשפחתו קיבלה מכתב על פטירתה של סבתו בישראל מדגיש את ייסורי הפרידה מהסבתא שלא פגשו מעולם ואת האבל שהגיע. זיכרונם של אנטון ונטליה בקבלת מכתבים ומתנות לפסח מהמשפחה בישראל מדגישים את הקשרים המשפחתיים המתמשכים למרות המרחקים הגיאוגרפיים. התיאור של נטליה על מאמציה של סבתה מישראל לשמור על קשר עם משפחתה ביולותאן, חלומותיה שיעלו ארצה להתייחד עימה, וביצועה בפועל כאשר פנתה לראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, שחמתה על ויזות שמאשרות להעלות את משפחתה של

נטליה לישראל, מאירים עוד יותר את הכמיהה העמוקה לחיבור מחדש ואת החלומות העוצמתיים של ירושלים שהדהדו כמעט בכל בית.

למרות הפרידות קורעות הלב הללו, היו רגעים קטנים של חיבור ושמחה. שנים מאוחר יותר, בקטע וידאו שצילם יקותיאל שי' (1990) בהשתתפות משפחת יקותיאל מיולותאן ואנשי קהילה נוספים, המשפחה קיבלה את פניהם של קרובי משפחה מישראל שמעולם לא פגשו, מפגש אשר היה מרגש מאוד. התכנסות זו עמדה בסימן חגיגות נהדרות שאפשרו להם לחלוק את התרבות והמסורות שלהם, אשר חידדו מחדש את קשריהם המשפחתיים עם קרוביהם. המשפחה השתמשה בשפה הפרסית כדי לתקשר עם קרוביהם הישראלים, אשר בינם לבין עצמם דיברו בעברית ובפרסית. בקטע הוידאו צולם גם ביקור בבית הקברות היהודי ביולותאן, אשר היה בעל שער בולט המעוטר בסמל מגן דוד. כאשר נכנסו לתוכו כל הנשים חבשו מטפחות על הראש, והגברים חבשו כיפות. הקברים סומנו במצבות שעליהן כתובות שמות הנפטרים הן בעברית והן ברוסית. הדוד המבקר מישראל הביא חול ואדמה מקבר אימו בישראל כדי להטמין בקבר אחיו. ברגע נוגע ללב אמר הדוד את הקדיש מתוך סידור עברי שהביא מישראל. הרגע העוצמתי סימל את הקשר בין העבר להווה דאז. המחווה של הבאת אדמה מישראל לקבר ביולותאן, ואחריה אמירת הקדיש, גילמה את הקשר העמוק והאחדות בתוך המשפחה שחרגה מהזמן והגבולות.

סיפורי האובדן, הפרידה והאיחוד מחדש מגבשים את החוסן והכוח המתמשך של קהילת יהודי יולותאן, ומטפחים קשרים של משפחה, תרבות ואמונה שנמשכו לאורך הדורות. הנרטיבים האישיים הללו, הנטועים בפרידה ובגעגוע, מדגישים את יכולתם המופלאה של יחידים וקהילות להתגבר על מצוקות ולשמר את מורשתם התרבותית והדתית, תוך חציית גבולות הזמן והגיאוגרפיה. כשהם שזורים יחד, נרטיבים אלה מציירים תמונה חיה של חוסנה של קהילה מול אובדן והפרדה, החוזק המתמשך של זהותה והנחישות הבלתי מעורערת לשמור על קשרים תרבותיים ומשפחתיים למרות אתגרי ההיסטוריה והגיאוגרפיה.

## תמה ב- מסורות, אמונה ומנהגים בלב הקהילה היהודית של יולותאן

קהילת היהודים מיולותאן נטועה במסורות העתיקות של היהדות ומביאה לחיים שמיים עשירים של מנהגים תרבותיים ומצוות דתיות שעמדו במבחן הזמן וההיסטוריה. מסעם הוא של מסירות ומחויבות בלתי מעורערת לשימור מורשתם, הן מול שינויים חברתיים ופוליטיים והן בתוך המרבד העשיר של הפסיפס הרב-תרבותי של סביבתם. בפרק זה אנו מתעמקים בחיי הקהילה, ומביאים את ההיבטים המשמעותיים והנוקבים ביותר בחייהם התרבותיים והדתיים. למרות שאיננו יכולים להקיף כל מסורת, בחרנו והדגשנו בקפידה את אלה המייצגים בצורה הטובה ביותר את זהותם הייחודית. מיום השבת ועד למנהגים וחגים יהודיים, לתפקידם העמוק של רבני הקהילה ועד לסיפורים מתוך בתי הכנסת. פירטנו את גולת הכותרת התרבותית שהיא חג הפסח והנישואים התוססים המחזקים את קשרי הקהילה. ברשת הסבוכה של שפה ותקשורת, חשפנו את השינויים העדינים אך העמוקים בפרקטיקות הלשוניות. לבסוף, הצגנו את החוכמה, הידע והמורשת של הנשים היהודיות

המבוגרות שמילאו תפקיד מרכזי בשימור מנהגים ומסורות דתיות. מסע זה בחייהם ובמסורותיהם הוא עדות לרוח המתמשכת של קהילה יוצאת דופן זו וצוהר למחויבותם לשימור זהות תרבותית ודתית ייחודית.

יום השבת תפס מקום מרכזי בחייהם של קהילת יהודי יולותאן, השבת שיקפה מחויבות עמוקה ובלתי מעורערת למסורות הדתיות שלהם. זהו יום אשר סומן ביראת כבוד, מסירות ומשמעות קהילתית. ביום השבת הקדוש התרחש מהפך בתוך משקי הבית היהודיים ביולותאן, להבדיל מימי החול. השבת היא זמן של התעלות רוחנית עבור הקהילה היהודית האפגנית. כפי שתיאר יהושע-רז (2009), משפחות אפגניות מתכנסות לארוחה חגיגית שבה השולחן מקושט במיטב הבשרים, הדגים ושלל מטעמים. טקס קבלת השבת בבית הכנסת הוא רגע מכריע, כאשר אבות ובנים לובשים את לבוש השבת שלהם ועם תפילתם מעלים את רוחם לשמים. מעשה זה של קבלת שבת הוא ביטוי עמוק של אמונה, המאחד את הקהילה במסירות נפש ובקידושין. היהודים האפגנים מפגינים מסירות יוצאת דופן לשמירת השבת. המחויבות שלהם אינה נטועה רק במנהגים חברתיים או בכורח המנוחה, אלא היא מתעלה אל תחום הקודש. יהושע-רז מדגיש בנוסף שללא קשר ללבשו של האדם במהלך שבוע העבודה, בשבת, אנשים לובשים את מיטב בגדיהם. השינוי הזה מדגיש את המשמעות הרוחנית של היום ומשקף את האמונה שהשבת, כפי שישמרו אותה, ככה היא תשמור על העם.

בקהילת יהודי יולותאן, שמירת השבת והקפדה על הלכות כשרות נשמרו בעיקר על ידי זקני הקהילה ומעט צעירים. העברה דורית זו של מסורות מדגישה את החשיבות של שימור המנהגים הללו בתוך הקהילה היהודית האפגנית. השבת, על הטקסים והמנהגים שלה, עומדת כעדות למורשת הדתית העמוקה ולמחויבות הבלתי מעורערת של הקהילה היהודית ביולותאן. השינוי העמוק הזה בתוך משקי הבית היהודיים הניח את היסודות לקיום מנהגים וחגים שונים שהיו חלק בלתי נפרד מהמרקם התרבותי והדתי של קהילת יהודי יולותאן (Куповецкий, 1992).

מנהגים וחגים יהודיים גם הם היו חלק בלתי נפרד מהמרקם התרבותי והדתי של הקהילה היהודית ביולותאן. מסורות אלו הועברו לאורך דורות, והן המשיכו להיות מתורגלות במסירות. אחד המנהגים המהדהדים שעלו מפי חלק מהמראיינים הוא קיום צומות, כמו יום כיפור, צום י"ז בתמוז ותענית אסתר. מנהגי הצום היו קשורים במיוחד עם חברי הקהילה המבוגרים והדתיים האדוקים, אך גם עם מעט צעירים. המחויבות לצום שיקפה חיבור עמוק למורשת הדתית והבנה עמוקה של מנהגים יהודיים. בדומה לכך, נוכחותה של חברת קדישא מאולתרת, כפי שהזכירה אנה, הדגישה את חשיבות השמירה על מנהגים יהודיים הקשורים במוות וקבורה. בקהילה זו, הן לגברים והן לנשים מסוימים היו תפקידים ספציפיים, שהבטיחו שהמסורת של שטיפת הגוף והקבורה יתבצעו בהתאם להלכה היהודית. מנהגים אלו מדגימים את מסירותה של הקהילה לשימור מנהגים דתיים.

זיכרונותיהם של כלל המרואיינים מילדותם ביולותאן מציעים תובנה חשובה לגבי שמירת מנהגים יהודיים וחשיבות שמירתם. הם מתארים שגדלו לרוב במשפחות מאוד מסורתיות אשר חגגו חגים בבית בהתאם להנחיות הדת ושמירה על כשרות. המחויבות לקיים מנהגים אלו, גם מול אתגרים בזמנים קומוניסטיים, משמשת עדות למסירות הקהילה למורשתה הדתית. מרינה נזכרה גם בחוויה שלה באוניברסיטה:

”אני זוכרת שלמדתי באוניברסיטה, הזמן היה לפני יום כיפור, ההורים שלי שלחו לי מכתב והודיעו לי באיזה תאריך ייצא יום כיפור. לא אכלתי ושתיתי בערב של יום כיפור ובאותו יום, כשחבריי ללימודים שאלו למה אני לא אוכלת ושותה, עניתי שכואב לי הראש ואני לא מרגישה טוב כדי שלא ישאלו שאלות מיותרות.”

זיכרונה מדגים את המאמצים שנעשו לשמור על מנהגים יהודיים, אפילו בסביבות שונות. כאשר יום הכיפורים, היום הקדוש ביותר בלוח השנה היהודי, עלה בקנה אחד עם עיסוקיהם האקדמיים או עיסוקים אחרים, נמנעו חלק גדול מבני הקהילה מאכילה ושתייה. נחישותם לכבד את היום, למרות האתגרים, משקפת מחויבות לשימור מנהגים ומסורות יהודיות.

חגיגת חגי ישראל הייתה גם מוקד ביתי וקהילתי, כאשר קרובי משפחה וחברים התכנסו לקיים אירועים אלו. לפי קופובצקי (Kupobetskiy, 1992) פרקטיקה זו מחזקת את החשיבות של קשרים משפחתיים וקהילתיים בשימור המורשת היהודית. החגים השונים היוו אירועי חגיגה וקיום מנהגים יהודיים. כפי שתיאר אנטון, הקהילה התכנסה יחדיו בזמנים אלו, חגגה בלבוש יפה, אוכל טעים ושחית צאן. מנהגים אלו לא רק מעשירים את החוויות הדתיות והתרבותיות של הקהילה אלא גם מטפחים תחושת ביחד. ותחושת שייכות מנהגים ומסורות נשמרים לא רק בנפרד אלא גם תורמים ללכידות הקהילה. המרואיינת סוניה הדגישה את התמיכה הקולקטיבית שהייתה בקהילה במהלך אירועי חיים משמעותיים, כמו חתונות והלוויות. תחושת אחדות ועזרה הדדית זו חיזקה עוד יותר את הקשרים בין חברי הקהילה וחיזקה את המשמעות של מנהגים ומנהגים אלה. קיום מנהגים אלו מעלים את חוסנה ונחישותה של הקהילה לשמר את המורשת הדתית ואת זהותה התרבותית. הקהילה היהודית האפגנית ביולותאן ערכה יראת כבוד עמוקה למנהגים ולחגים יהודיים. פרקטיקות אלו לא היו רק שיקוף של אמונתם אלא גם חלק בלתי נפרד מזהותם התרבותית.

בקרב קהילת יהודי יולותאן, התקיימו בקפידה גם טקסים ומנהגים, המשקפים את מחזור החיים של האדם ואירועיו המשמעותיים. מנהגים אלו כללו ברית מילה, טקסי בר מצווה, נישואין ואפילו מקרים של העברת קברים לישראל. הם שמרו גם על מנהגים שבמקביל דעכו במקביל בקרב יהודי בוכרה, כגון "כהני" שזהו פדיון הבן הבכור, "חינה בנדון" שזהו טקס הכולל צביעת ידיה של הכלה בחינה ו"תפילין בנדון", טקס בר המצווה טולמס (2007). מנהגים אלה כוללים בתוכם את העושר התרבותי והדתי של הקהילה היהודית ביולותאן. אנה שיתפה סיפור משפחתי ייחודי הממחיש את חשיבות המנהגים הללו בחייהם:

”אני לא בת ראשונה, נולדתי שלישית במשפחה. שני אחים שלי שנולדו לפני נפטרו. כאשר נולדתי, סבא רבה שלך שי, מצד אבא, קראנו לו מולא ברוך עמבאלו, אשר היה איש קבלה מאוד מלומד, אמר לסבתא שלי שאומנם נולדה לה נכדה, דהיינו אני, אזי עדיין צריך לעשות פדיון הבן, וכך סבתא מכרה אותי לסבא שלך תמורת 5 רובל ניקולאי זהב.”

אנה העלתה עוד מקרה נדיר שקרה בזמנו:  
"הסבא רבא של שי, מצד אמא, הרב יחזקאל בצלאל, היה בן אדם מאוד מכובד, הוא היה כזה רב גדול שנתנו לו להתחתן פעמיים. אשתו לא הביאה ילדים זמן רב ואחרי כמה שנים בזמנו הוא קיבל אישור מ-12 רבנים להתחתן, הוא לא התגרש מאשתו הראשונה, הוא נסע לבוכרה הביא עוד אישה. אתם רואים שמה שכהן, מה שדיין, מה שהרב היו אומרים- זה מה שעשינו."

כמראיינים, נדהמנו בעקביות מהמחויבות הבלתי מעורערת של קהילת יהודי יולותאן לקיים את שיטותיה היהודיות היקרות, אפילו על רקע עידן סוער תחת הקומוניסטים והסובייטים. עקשנות זו משקפת חוסן עמוק ונחישות מצדם לשמר את מורשתם העשירה. בתקופה שבה התמודדות הדתית עם אתגרים והגבלות משמעותיות, התעקשותה של הקהילה לשמור על מסורות אלו מאירה באור חריף את החוזק המתמשך של זהותם התרבותית. מסירותם להדרכת רבני הקהילה, שמילאו תפקידים מרכזיים כמנהיגים רוחניים, היא עדות לחשיבות העמוקה של מנהיגיהם וטקסיהם, כמו גם למחויבותם הבלתי מתפשרת להעבירם לדורות הבאים. מחויבות זו משמשת עדות יוצאת דופן לחיוניות המורשת התרבותית שלהם.

רבני הקהילה מילאו תפקיד מרכזי בחיי הקהילה היהודית ביולותאן, הם שימשו כמנהיגים רוחניים וככוחות מנחים. הזיכרונות והחוויית שחולקים חברי הקהילה שופכים אור על יראת כבודם העמוקה לרבנים אלו. בחתירתם לשמר מסורות ומנהגים, הסתמכה קהילת יהודי יולותאן על הנחייתם של רבני הקהילה. הזיכרונות והחוויית שחלקו המרואיינים הדגישו את יראת הכבוד העמוקה למנהיגים רוחניים אלה. רבנים אלו מילאו תפקידים רב-גוניים, תוך הקפדה על קיום מנהגים וטקסים יהודיים.

המרואיינים כולם סיפרו על דמות בולטת בשם רבי מרדכי, אשר הגיע מסמרקנד אשר באוזבקיסטן, שהיה ידוע כרב הקהילה. הוא מילא כמה תפקידי מפתח, ביניהם של שוחט, דיין מוהל אפילו כותב מזוזות וכתובות. תרומתו הרב-גונית הפכה אותו לעמוד חיוני בקהילה, והדגימה כיצד אדם בודד יכול למלא תפקידים חיוניים שונים. אולם, כאשר הרב מרדכי עזב לאחר כמה שנים, התמודדה הקהילה עם אתגרים בשמירה על מנהגי הדת. בהיעדרו פנו לעזרתו של רב אחר בתוך הקהילה, מולא ישעיהו יקותיאל, שיוכל לערוך נישואין, לפקח על בר מצווה ולנהל קבורה. עם זאת, ישעיהו לא ערך שחיטה או ברית מילה. הדבר חייב את הקהילה להביא יהודים בוכרים מסמרקנד או ממקומות אחרים במרכז אסיה לטקסים ספציפיים אלו. מצב זה הוביל לעיכוב בטקסי הברית, כאשר ילדים עברו ברית מילה בגילאים מאוחרים. נסיבות כאלה הדגישו את משמעותם של רבני הקהילה בשמירה על מסורות דתיות והבטחת קיום חלק של מנהגים וטקסים יהודיים.

לעזיבתו של הרב מרדכי היו השלכות על הקהילה, שכן התמודדו עם אתגרים בשמירה על מנהגים דתיים. את האתגרים הללו האיר דימה, שנקודת המבט הייחודית שלו הציעה תובנות על הדינמיקה המורכבת של החיים הקהילתיים בבית הכנסת. סיפוריו חשפו מקרים של חוסר

נדבנות, ניהול פיננסי כושל ומחלוקות, תוך שימת דגש על האופי הניואנסי של מנהגים דתיים בתפוצות. זיכרונותיו של דימה מספקים פרספקטיבה ייחודית על האתגרים והמחלוקות שצצו בתוך הקהילה היהודית ביולותאן. סיפורים אלו, המוצעים בלעדית על ידי דימה בין המרואיינים, מציעים הצצה לדינמיקה המורכבת של החיים הקהילתיים בבית הכנסת ומדגישים כמה אירועים ספציפיים. בעוד שהתובנות של דימה הן בעלות ערך ותורמות לעומק המחקר האיכותני, חשוב לציין שיש לשקול נושאים אלו בהקשר של נקודת מבט של מרואיין יחיד. התקריות השונות שדימה מזכיר מספקות תובנות חשובות לגבי ההיבטים הבאים.

דימה נזכר בסיפור המהדהד עם נושא של חוסר נדיבות בתוך הקהילה, ומדגים כיצד ייתכן שאנשים מסוימים העדיפו את האינטרסים שלהם על פני הטוב הקולקטיבי, "היה סיפור בבית כנסת. אחד מאנשי הקהילה נפטר והגברים ממשפחתו הזדקקו לכובע שישמש ככיפה בבית הכנסת. לאחד היהודים היה מלאי של כובעים, והוא לא הסכים למכור להם כובעים בטענה שאין הם כסף לקנות". הסירוב למכור כובע, לאור תפיסתם את מצבה הכלכלי של המשפחה, משמש דוגמה נוקבת למתחים מעמדיים בתוך הקהילה. דימה הדגיש גם מקרים של ניהול פיננסי כושל, בהם כספים שנתרמו על ידי אנשי ונשות הקהילה לאירועים קהילתיים שומשו בצורה לא כשרה לאחר פטירתם של גבאים שונים. הוא התייחס גם לשערוריות בבית הכנסת, במיוחד בסדר התפילות בחגים, אשר שיקף את האופי המורכב של מנהגים דתיים בתפוצות. היעדר סמכות מוחלטת, כמו עזיבתו של רבי מרדכי, אולי תרם למחלוקות ולא היבנות. זיכרונותיו של דימה בנוסף שופכים אור על סוגיות של בלעדיות פיננסית, שבהן ביקשו יחידים לרכוש כיבודים דתיים כמו עלייה לתורה. אותם יחידים נתקלו בהעלאת המחירים המכוונת מעבר ליכולתם, מה שחשף מימד של אי שוויון כלכלי בתוך הקהילה. הכללת נקודת המבט המובחנת של דימה מעשירה את המחקר על ידי חשיפת היבטים מורכבים של דינמיקה קהילתית. בעוד שהוא המרואיין היחיד שדן בנושאים אלו, התובנות שלו מציעות צוהר רב ערך לחוויות ולאינטראקציות המורכבות בתוך הקהילה היהודית ביולותאן.

חשיבותם של בתי הכנסת בתוך הקהילה היהודית ביולותאן הוא מרכיב מרכזי בשמירת המסורת והשמירה על הדת. קיום חגי ישראל וטקסים הוא מסורת מושרשת עמוק, במיוחד בקרב הדור המבוגר. ביקורים קבועים בבית הכנסת הם מרכזיים במצוות אלו, והם ממלאים תפקיד מרכזי בחיי הקהילה הרוחנית. האחראי על הובלת הטקסים הללו, המכונה "אוגו מולה", שזהו הרב, קורא את הטקסטים העבריים ומספק פירושים בשפה היהודית האיראנית. פרקטיקה זו מדגישה את שימור המורשת היהודית ביולותאן (טולמס, 2007). יתרה מזאת, בתי כנסת פרטיים וסודיים, שהתקיימו לעתים קרובות בבתייהם של יהודים מכובדים מאוד, מילאו תפקיד משמעותי בחיי הקהילה הדתית. בתי כנסת סודיים אלו שימשו מקומות לפולחן יהודי ולשמירה על מסורות דתיות, והדגישו את נחישותה של הקהילה לשמור על אמונתה למרות נסיבות מאתגרות בברית המועצות (Купоречкий, 1992). כל המרואיינים הדגישו כי בתי הכנסת התנהלו בעיקר בבתי פרטיים, דבר המצביע על האופי ההדוק והמשפחתי של שיטות הדת שלהם. קיומם של בתי הכנסת בתקופות קומוניסטיות

אלו שיקפו את המחויבות לשמירה על מסורות, רוחניות וקשרים חזקים התורמים לפסיפס העשיר של חייהם התרבותיים והדתיים.

שמירת חג הפסח תפסה מקום מיוחד בלב הקהילה היהודית ביולותאן, עם מנהגים וטקסים ששמרו על זהותם היהודית. חלוקת העבודה במהלך הכנת המצות שיקפה את המאמץ המשותף של בני המשפחה לשמור על מסורת זו בדיסקרטיות, תוך הצגת מחויבותם לשמור על אמונתם גם בנסיבות מאתגרות. חגיגת הפסח הייתה עדות לחוסן ולמסירות של קהילת יהודי יולותאן. חשיבות חג הפסח מודגמת במנהגים ופעילויות שונות, כפי שמתוארים על ידי המרואיינים וקטעי הוידאו. קטע וידאו שצילם יקותיאל א' (1990) לכד את הרוח הקהילתית של ההכנות לפסח, כאשר נשים הכינו מצות וגברים סייעו בלישת הבצק, משימה שדרשה תוספת כוח פיזית. חלוקת עבודה זו בוצעה בחצר משפחה, דבר המסמלת את המאמץ המשותף בין בני המשפחה לשמור על מסורת אהובה זו. קטע הוידאו חשף גם אישה מהקהילה אשר הכינה את המצות עצמם בטנדור הממוקם בחצר משפחתית, תוך הדגשת ההיבטים המעשיים של שימור המסורת. השיחות בקטע הוידאו התנהלו הן ברוסית והן בפרסית, שפות המשקפות את האופי הרב-תרבותי של חייהם, ונשמעו התייחסויות תכופות לירושלים, המדגישות את הקשר הרוחני למוולדתם. נוהג זה אפשר להם לשמור על זהותם היהודית בדיסקרטיות, שכן הכנת מצות בוצעה בימי שישי שהיה יום החופש השבועי שלהם, לפי מרינה, מה שמפחית את הצורך בימי חופש מיוחדים ומצמצם את תשומת הלב מהסביבה הסובייטית.

בקטע אחר שצילם יקותיאל ש' (1989) נראה חגיגת ליל הסדר כאשר בני המשפחה התכנסו יחדיו. בשולחן הונחו מצות, מטעמים וקערת ליל הסדר. ראש המשפחה ניהל את הסדר, בקריאת ההגדה בעברית דרך הגדרה בשפה הרוסית-עברית. בהמשך נראו המסובים מברכים בעל פה את "הא לחמא עניא". כמנהג יהודי פרסי, כל אחד מהמסובים חייב לברך את ברכת "הא לחמא" (בן יעקב, 1966), הדבר הדגים את דבקותם במסורות הפסח. ראש המשפחה גם הביע רצון לעלות בקרוב לישראל ולירושלים, תוך שימת דגש על המשמעות הרוחנית של ארץ הקודש. זיכרון נוגע ללב ששותף למרואיין דימה משקף את החגיגות והמסירות שבה נערך ליל הסדר במשפחתו, כשהסדר נמשך עד שעות הלילה המאוחרות וקריאת ההגדה כולה היא מסורת אהובה. חגיגת חג הפסח ביולותאן היא עדות לחוסן ולמחויבות של הקהילה היהודית בשימור מורשתם וחיבורם לאמונתם, גם מול נסיבות מאתגרות.

נישואים בתוך הקהילה היהודית ביולותאן היו בסימן דינמיקה ומסורות ייחודיות. הקהילה היהודית עסקה בעיקר בבריתות נישואין עם הקבוצה התוך קבוצתית שלה ועם יהודי בוכרה, תוך שהיא מטפחת קשרים הדוקים בין קהילות אלה (טולמס, 2007). נישואים בין-קבוצתיים כאלה היוו ערוץ משמעותי לאינטראקציות בין יהודי יולותאן ליהודי בוכרה, שהובילו לעתים קרובות להגירה מטורקמניסטן לאוזבקיסטן וטג'יקיסטן. חשוב לציין, לנישואי הללו בין יהודי יולותאן ליהודי בוכרה היו מסורות שורשיות ונחשבו נורמליות ומקובלות על ידי שתי הקבוצות (Куповецкий, 1992). בקטע וידאו שצילם יקותיאל ש' (1986) ניתן לראות טקס חופה

שהתקיים בבית הכלה. רב הקהילה ערך ברכות בעברית, בעוד גברים הרימו טלית כחופה מעל בני הזוג במהלך הטקס. במקום שבירת הזכוכית המסורתית נשברו צלחות בכניסה לבית, המשקפות את המנהגים המקומיים. החדר היה מקושט בשטיחים טורקמניים, המציגים את המורשת התרבותית שלהם, והשיחות במהלך הטקס התנהלו ברוסית ובפרסית כאחד. החגיגה התרחבה לתהלוכה תוססת עם מוזיקה וריקודים, שהגיעה לשיאה בטקס הדלקת האש וריקודים נוספים. באירוע נראו משתתפים מגוונים, כולל יהודים, מוסלמים וטורקמניים. הדבר מדגיש את הדו-קיום ההרמוני של דתות ורקעים שונים.

בעוד שנישואים בין ותוך קבוצתיים רבים התרחשו, נישואי תערובת מבחינה אתנית היו נדירים יחסית ביולותאן. דוגמאות לאיגודים כאלו ביולותאן וערים נוספות כללו אישה יהודייה שנישאה לארמני, גבר שהתחתן עם רוסיה ואישה אחת שהייתה לה בעל פרסי (Kypoveцкый, 1992). למרות הנדירות של נישואי תערובת כאלה, הם עוררו תגובות שונות בתוך הקהילה. חלקם ראו בהם חריגים ואף כואבים, וגורמים לבושה או אי נוחות לבני משפחה מסוימים, כמו שתיארה סוניה: *"ג'סי יצר קשר עם מ'שה רוס'יה ג'יה והם התחתנו. זה היה מאוד כואב לחמי וחמותי, זה היה בוש בשבילם"*. הדינמיקה המורכבת של נישואים בקהילה היהודית של יולותאן משקפת את יחסי הגומלין בין מסורת, קשרים קהילתיים והקשר תרבותי ואתני רחב יותר. נישואי בין ותוך קבוצתיים היו נוהג נפוץ, שחיזקו את הקשרים בין יהודי יולותאן בינם לבין עצמם ולבין יהודי בוכרה השכנים להם, בעוד שנישואי תערובת מבחינה אתנית היו חריגים שלעיתים נשאו עומסים רגשיים ייחודיים בתוך הקהילה. התמקדות זו בנישואים אנדוגמיים ואקסוגמיים הדגישה את הקשרים התרבותיים של הקהילה. יחסי הגומלין בין נישואין אלה ליכולותיהם הלשוניות, לרבות שימור העברית כשפת קודש, המחיש את רב-הגוניות של מסעם התרבותי וההיסטורי.

לשפות המגוונות של הקהילה היהודית ביולותאן היו תפקידים משמעותיים בעיצוב הזהות והאינטראקציות ביניהן. בעוד שהיו וריאציות ביכולות הלשוניות על פני דורות שונים, עלו כמה היבטים מרכזיים לגבי השימוש בשפה בתוך הקהילה. קופובצקי (Kypoveцкый, 1992) הדגיש את נוכחותם של אנשים מבוגרים בקהילה שהיו בעלי יכולת לקרוא בעברית. הדבר הוכיח קשר למורשת הדתית והתרבותית של הקהילה, שבה נחשבה העברית כשפת קודש השמורה למטרות דתיות, כפי שסיפרה אנה: *"סבא שלי היה אומר שעברית היא שפת הקודש, רק מתפללים בה ואסור לדבר בשפה הזו"*.

השפה העיקרית של הקהילה כונתה בפיהם "פארסי". ראוי לציין שבעוד שפרסית הייתה השפה השלטת, חברי הקהילה הציגו יכולת רב לשונית. הם יכלו לתקשר בצורה שוטפת ברוסית, טג'יקית-יהודית ואפילו טורקמנית. דורות צעירים יותר, במיוחד אלה שלמדו בבתי ספר רוסיים, העדיפו לשוחח ביניהם ברוסית, ולשמור את הפרסית לסביבות ביתיות. במסגרות זרות, הפרסית, שימשה לעיתים כשפת סוד (טולמס, 2007). התפתחות לשונית זו בקהילה היהודית של יולותאן לא הייתה ייחודית, שכן קבוצות יהודיות מזרחיות אחרות בברית המועצות עברו תמורות דומות, בהשפעת תהליכים לשוניים יהודיים-אשכנזים ורוסים. הכנסתם של בתי ספר רוסיים במרכז אסיה, החל משנות ה-30, סימנו רגע מרכזי במסע

הלשוני של הקהילה. ילדים יהודים שנולדו בתקופה נקראו בשמות רוסים, הם גם החלו ללמוד בבתי ספר רוסים, מעבר שיזם שינוי לכיוון רב לשוניות (Куповецкий, 1992).

שינויים בשיטות מתן שמות לאורך זמן שיקפו התאמות בתוך הקהילה. עד אמצע המאה ה-20, אנשים נשאו שמות מקראיים כמו משה, חנה ואליהו. עם זאת, בשנות ה-50 חל מעבר לאימוץ שמות רוסיים, כמו יאקוב (יעקב), אנה (חנה) ובוריס (ברוך). מאוחר יותר, בשנות ה-80, שמות אירופיים כמו סטלה, סבטלנה ונטליה הפכו נפוצים יותר בקרב ילדים. מעניין לציין שהדור המבוגר קראו לנכדיהם בשמות מקראיים בבית, למרות השמות הרוסים-אירופאים שנרשמו בתעודות, המעידים אחרת (טולמס, 2007). כל המרואיינים בפה אחד, העידו על הדינמיקה של השפה בתוך הקהילה. הוריהם ואבותיהם אשר נולדו מחוץ ליולדתאן תיקשרו בינם לבין עצמם בשפה הפרסית. לכן בני הקהילה שנולדו ביולדתאן ולמדו בבתי ספר רוסיים, דיברו רוסית מחוץ לבית ובבית בפרסית. הדו-קיום של פרסית ורוסית הראה את הסתגלות הקהילה לסביבות לשוניות שונות. מגוון השפות בתוך הקהילה היהודית של יולדתאן היו שיקוף דינמי של המסע התרבותי וההיסטורי שלהם, שהתפתח עם חילופי הדורות והשפעת הנוף הלשוני הרחב יותר. ניואנסים לשוניים אלו היו חלק בלתי נפרד מהבנת הזהות והאינטראקציות הרב-גוניות של הקהילה.

השימוש בשפה בתוך הקהילה היה רב-צדדי ושיקף הסתגלות לסביבות לשוניות שונות. תפקידן של נשים יהודיות מבוגרות בשימור מסורות, לפי המרואיינים השונים, הוא באמצעות חוכמתן וידען. מומחיותן ביהדות ומסירותם לשמירה על מנהגים דתיים, לרבות חוקי תזונה כשרות, תרמו באופן משמעותי לזהות התרבותית והדתית של הקהילה. הבנת תפקידן ומשמעותן של נשים יהודיות מבוגרות בקהילת יולדתאן מספקת תובנות חשובות לגבי שיטותיהן התרבותיות והדתיות. בהקשר היסטורי שנתפס בקטע וידיאו שצילם יקותיאל ש' (1986) בזמן חתונה של זוג יהודים, נשים יהודיות מבוגרות בקהילה נראו עוטות כיסוי ראש, כשהן מבדילות את עצמן מהדור הצעיר שלא שמר על מסורת זו. נשים מבוגרות אלו נמנעו מהשתתפות בריקודים במעורבים בחתונה, והדגישו את מחויבותן לשמירה על המנהגים והצניעות המסורתיים.

הראיונות השונים שפכו אור אחיד ועקבי על החוכמה והידע שהיו שבידי הנשים היהודיות המבוגרות הללו. אנה שיתפה את חוויותיה מהחיים עם סבתה, ותיארה אותה כאישה מלומדת שקיבלה חינוך במדרשה יהודית באיראן. לפיה, סבתה יכלה להיזכר בעיתוי החגים היהודיים (מבלי להסתמך על לוח שנה), הדבר מציג את עומק הידע שעבר בדורות. בנוסף, סיפרה אנה על שמירת חוקי התזונה הכשרה של משפחתה, והזכירה שבעוד שהיא ובני משפחתה צרכו מדי פעם בשר לא כשר במהלך השבוע, אמה נשארה איתנה במחויבותה לשמור על כשרות. רוב המרואיינים סיפרו על מסירות אימם או סבתם לשמירה על מטבח נפרד, כשר, בו הכינו ובישלו אוכל כשר בשקידה. נוהג זה הדגיש את תפקידן המרכזי של נשים יהודיות מבוגרות בשמירה על הסטנדרטים התזונתיים-הדתיים של הקהילה. הזיכרון הקולקטיבי של המרואיינים הדגיש את מומחיותן של נשים אלו בענייני יהדות וחגים. לדברי סוניה, רוב הנשים האיראניות והאפגניות מיולדתאן היו בקיאות במסורות היהודיות, וחלקן היו

בעלות יכולת לקרוא עברית. לפי דימה, בשבתות הנשים היו נפגשות בחצר הבית, שרות שירי שבת, מספרות סיפורים ואוכלות ביחד חמין של שבת.

ניכרה חשיבות השושלת והחינוך הדתי בקרב נשים אלו. אנטון ציין שרבות מהנשים ביולותאן היו בנות של רבנים או כוהנים, מה שהעניק להן קשר שורשי לאמונתן ולמסורת שלהן. נשים אלו, שטופחו במשקי בית דתיים, חיו חיים אדוקים במיוחד, הקפידו על כשרות, חגים וחלקן אף התפללו. המחויבות לשמירה דתית התרחבה גם לחיי הבית. הנשים היהודיות המבוגרות של יולותאן תפסו מקום ייחודי ומכריע בקהילה, ושימשו מאגרים של ידע ומסורות דתיים. מסירותם לשימור מנהגים יהודיים, שיתוף סיפורים והעברת חוכמתם תרמו באופן משמעותי לזהות התרבותית והדתית של הקהילה.

לקהילה היהודית ביולותאן הייתה מחויבות עמוקה לשמר את המסורות הדתיות שלה. השבת שימשה בשבילים יום של מסירות נפש, אחדות ויראת שמים. מנהגים וחגים יהודיים הועברו לדורות, ונשמרו במסירות בלתי מעורערת. תפקידם של רבני הקהילה היה עיקרי בהדרכת המאמינים, וחסרונם הדגיש את האתגרים העומדים בפני שמירת המנהגים הדתיים. סיפורים קשים בתוך בתי הכנסת שופכים אור על הדינמיקה המורכבת של החיים הקהילתיים. בתי הכנסת היו אבן יסוד לקיום מצוות רוחנית ודתית, ושמירת חג הפסח הייתה עדות לחוסן הקהילה. נישואים בתוך הקהילה יצרו קשרים חזקים, המשקפים מסורות אנדוגמיות ואקסוגמיות כאחד. הדינמיקה של השימוש בשפה בתוך הקהילה הוכיחה את יכולתם להסתגל לסביבות לשוניות שונות. ניכרה משמעותן של נשים יהודיות מבוגרות, שכן הן היו מאגרים של ידע ומסורות דתיות, הממלאות תפקיד מכריע בשימור הזהות התרבותית והדתית. יחד, היבטים אלה עיצבו את הזהות והאינטראקציות הרב-גוניות של קהילת יהודי יולותאן.

### תמה ג- המסע הרב גוני: אחדות, אתגרים ועזיבה

הדיוקן האידילי של יולותאן כעיירה שבה מוצאים אתניים מגוונים התקיימו בהרמוניה, התרחב מעבר לדו-קיום שליו. הוא הקיף חוויות משותפות שחרגו מגבולות תרבותיים ואתניים. החום והאחדות בין תושביה ניכרו בזמני מצוקה, אך לא רק, ואחדות זו לא הסתפקה רק בקהילה היהודית. שכנים מרקעים שונים הדגישו את הקשר הייחודי הזה, הושיטו בקלות את תמיכתם ברגעים קשים, השתתפו בחתונות, ובכך התחזק את הקשר המיוחד בין הטורקמנים, הארמנים, הקווקזים והעמים הנוספים לקהילה היהודית של יולותאן.

מרינה תיארה את הנוף הפיזי של יולותאן, אשר סומן בצמחייה עבותה ובשתי נהרות מתפתלים לצד נוף אשר העניק את עצמו לאווירה המיוחדת של העיירה. שמה של העיירה, "יולותאן", המשלב את המילים הטורקמניות "יול" (דרך) ו"תאן" (מעבר), הדגיש את תפקידה של העיירה כדרך מעבר, לא רק גיאוגרפית אלא גם תרבותית. מסגרת זו אפשרה לקהילה היהודית להתקיים בהרמוניה עם מוסלמים וקבוצות אתניות אחרות שכינו את יולותאן "בית".

מערכות היחסים ביניהן אופיינו בידידות ובחוויות משותפות, טיפוח הבנה הדדית והתעלות מעל הפערים התרבותיים והאתניים, כפי שהדגישו כל המרואיינים.

רוח זו של דו-קיום שליו התפשטה גם לתחום החינוך, שבו ילדים יהודים ועמים אחרים חלקו את אותם בתי ספר, וטיפחו תחושת אחווה והבנה עמוקה יותר. אנה נזכרה גם ביחס החברי של סבתה לסביבה הנוצרית:

*"כשהייתי ילדה קטנה הרסו כנסיות ביולותאן והבריוח את הכמרים הקומוניסטים, וכך סבתות רוסיות נוצריות היו באות לשאול את סבתא שלי "מתי חג שלך" (פסח) כדי לדעת מתי החג שלהן (פסחא) והיא הייתה עונה להן בלי לוח שנה ודברים כאלה. והסבתות האלה ביקשו מסבתא שלי לקרוא להם את המכתבים ששולחים להם או לכתוב מכתבים בשמם כי הן לא ידעו קרוא וכתוב. בבית היה להן פינה עם הצלב עם ישו ושם התפללו".*

למרות הזהות המובהקת של תושבי יולותאן, האינטראקציות ביניהם שיקפו שוויון, כבוד ותחושת אחדות עמוקה. הקשרים שנוצרו בעיירה הקטנה הזו התרחבו מעבר לדו קיום גרידא והפגינו יחסים שורשיים, תמיכה הדדית וקבלה. הדו-קיום ההרמוני ביולותאן מילא תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות הרב-גונית של הקהילה היהודית, והדגיש את הרעיון שגיוון אכן יכול לטפח אחדות וכבוד בין תושביה.

עם זאת, לפי כמה מהמרואיינות, הקהילה היהודית נתקלה במקרים של דעות קדומות, במיוחד מצד רוסים ונוצרים מסוימים, אך חשוב להבין שמעשי האנטישמיות הללו אינם מייצגים את כלל האוכלוסייה. הממשלה לא קידמה באופן רשמי מדיניות אנטישמית; במקום זאת, שורש האתגרים הללו יוחס לעתים קרובות למשטר הקומוניסטי. ההבחנה הזו בין עמדת הממשלה לזו של אנשים מסוימים מדגישה את מורכבות ההקשר ההיסטורי שבו התקיימה הקהילה היהודית.

בניווט בנסיבות מאתגרות אלו, שיקול הדעת והסודיות הפכו חיוניים לבטיחות הקהילה היהודית ולרווחתה, כפי שזכרה מרינה מילדותה. הצורך לשמור על פרופיל נמוך מול הביקורת הקומוניסטית הראה את יכולת ההסתגלות והחוסן של הקהילה בשימור מסורתיה.

יתרה מכך, ראוי לציין שלעתים הופנו טענות קיצוניות יותר כלפי הקהילה היהודית. האשמות כמו שימוש בדם של תינוקות בהכנת מצות בפסח, כפי שסיפרו נטליה וסוניה, לא היו נדירות. במקרים כאלה, הקהילה היהודית נאלצה לנקוט בצעדים יזומים כדי להפריך את הטענות הללו, כגון הזמנת רשויות מקומיות לקיים את המנהגים הדתיים שלהן, מה שהוביל בסופו של דבר לזיכוי האשמות השווא הללו. סיפור אחר, כפי שחלקה סוניה, חשף אירוע שבו ילד לא יהודי נעלם רגע לפני פסח, מה שהוביל להאשמות חסרות בסיס נגד הקהילה היהודית, כיון שהילד נמצא ישן במחסן. סיפורים אלו הדגישו את האתגרים אשר עמדו בפני הקהילה היהודית כאשר התעוררו מולם חשדות מופרכים, אפילו בעיירה הידועה בדו-קיום ההרמוני שלה. למרות מקרים אלה של דעות קדומות, הקהילה התאפיינה בנוהג חיים המאופיין בכבוד לזולת ובהבנה הדדית, מה שתרם לאווירה זו של דו-קיום. חוויות מנוגדות אלו חושפות את הדינמיקה המורכבת שהתקיימה בתוך יולותאן, תוך שימת דגש על חוסנה ונחישותה של

הקהילה היהודית מול דעות קדומות ואתגרים. נושא זה מדגיש כיצד ניהלה הקהילה את הנושאים הללו תוך שמירה על תחושת אחדות עם שאר תושבי העיירה.

הדינמיקה של יחסי העבודה בתוך קהילת יהודי יולתאן הייתה מורכבת ולעתים קרובות התאפיינה באחוזה ובאתגרים כאחד. במהלך שנות ה-80 כללה הקהילה מספר ניכר של אנשים בעלי השכלה תיכונית-מקצועית או גבוהה, כפי שתועד על ידי טולמס (2007). הישגים חינוכיים אלו משקפים את היכולות והשאיפות של התושבים היהודים ביולתאן. אולם, כמו בקהילות רב-אתניות רבות, היו סתירות ביחסי הגומלין בין הקהילה היהודית לאוכלוסייה המוסלמית. בעוד שחברות ותחושת שייכות בלטו, היו גם מקרים של אפליה והגבלות. דניאלובה ופזילוב (Danielova & Fazilov, 2021) ציינו שבמרכז אסיה שרר איסור לא רשמי על עבודות ספציפיות והגבלות על כניסת יהודים למוסדות מסוימים. שיטות אלה יצרו חסמים ומגבלות עבור הקהילה היהודית בתוך יולתאן.

למשל, סוגיית הלאום על גבי מסמכים רשמיים היוותה גורם מכונן בחיי האוכלוסייה היהודית של יולתאן, כפי שהדגישה אנה. ציון הלאום בתעודות הלידה היה בלתי ניתן לשינוי, ואנשים סומנו כיהודים מלידה. תווית לאום זו לא הייתה רק פורמליות אלא השפיעה על היבטים שונים של חיי היומיום והאינטראקציות בתוך הקהילה. בנוסף, במקומות עבודה וברשויות ממשלתיות הופנו שאלות אישיות לאזרחים, כמו למשל אם יש להם משפחה בחו"ל. שאלות כאלו הובילו לסיבוכים בירוקרטיים שרבים ביקשו להימנע מהם, כפי שצינה נטליה, שנתקלה היא בסיבוכים בירוקרטיים אלו. חשיפת קיומם של בני משפחה בישראל או במקומות אחרים יצרה לא פעם קשיים בחיפוש אחר הזדמנויות תעסוקה או לימודים. מכשול בירוקרטי זה הדגים את האתגרים אשר עמדו בפני הקהילה בניסיון להשתלב ולהתקדם בתחומים שונים.

גם קידומים במקום העבודה הושפע מהדינמיקה הזו. אביה של אנה, שהיה מנהל מוכשר, נתקל במגבלות בצמיחת הקריירה שלו, שכן תמיד היה מנהל מוסלמי מעליו. החסמים שעמם התמודדו אנשים יהודים בחיפוש אחר קידום בקריירה היו ברורים, וקשיים אלה מדגימים את האתגרים המערכתיים עמם התמודדה הקהילה. לפי סשה, בן 70 מחולון, בתחום הנדסת הבניין יזמים מוסלמים קיבלו לא פעם עדיפות לפרויקטים שונים, והותירו מהנדסים יהודים בהמתנה לתקופות ממושכות, לפעמים שנים, כדי להבטיח פרויקט. סיפורו של סשה כמהנדס בניין בטורקמניסטן שופך אור על הפערים שעמם מתמודדים אנשי מקצוע יהודים בכוח העבודה.

ראוי לציין שחלק מהיהודים נקטו לשנות את ציון הלאום שלהם בתעודות הזהות שלהם כדי להגדיל את סיכוייהם לקבל משרות ברמה גבוהה יותר או ללמוד השכלה נוספת. אסטרטגיה זו הדגימה את האורך שאליו אנשים היו מוכנים ללכת כדי להתגבר על המכשולים שתווית הלאום הציגה. אל מול האתגרים הללו, העצות שניתנו לדורות הצעירים לא היו אחידות. בעוד שחלקם, כמו הדגישו את החשיבות של אי הסתרת זהותם היהודית, אחרים זיהו את המורכבויות הפרקטיות שהתיווג הזה יכול להביא ובחרו בגישה אחרת. הדינמיקה המורכבת

של יחסי עבודה בתוך הקהילה היהודית של יולתאן חיונית להבנת ההיסטוריה והחוויות של הקהילה לצד עמים אחרים, ומאירה את טבע חייהם הרב-גוני.

עד כה, התעמקנו בחייה התוססים וההרמוניים של הקהילה, תוך שימת דגש על אופייה המגוון והמכיל של העיירה. בתוך הפסיפס הרב-תרבותי של יולתאן, הקהילה היהודית התקיימה בשלום עם קבוצות אתניות אחרות, ויחסיהן התאפיינו לרוב באחדות, כבוד ותמיכה הדדית. עם זאת, כאשר מעבירים את המיקוד לחלק השני, נחשפת תקופה של טרנספורמציה עמוקה - פירוק ברית המועצות. כתוצאה מכך, נדגיש את תגובת הקהילה היהודית לשינויים אלה, שהובילו להגירתם ההמונית. אי היציבות החברתית, הכלכלית והפוליטית בתוך ברית המועצות הניעה משפחות יהודיות לצאת למסע ההגירה המאתגר. הם נתקלו בקשיים ובסכנות בתקופה זו, כפי שתוארו על ידי מרואיינים כמו נטליה, שנזקקו בצורך באמצעי אבטחה במהלך מסעם. בהקשר זה, מושג הטרנס-לאומיות, עליו נרחיב בהמשך, הוא בעל ערך רב בהבנת המורכבות שעומדת בפניהם במהלך המעבר לישראל. פירוקה ב-1991 סימנה נקודת מפנה משמעותית עבור הקהילה היהודית ביולתאן. התפרקות השיטה הסובייטית הביאה גל של אי ודאות, טלטלה חברתית וחוסר יציבות כלכלית. כשהתנאים הכלכליים הידרדרו בתוך ברית המועצות, חוויותיו של דימה מדגישות את תחושת אי הוודאות וחוסר היציבות שרווחו בתקופה זו. האומה התמודדה עם ירידה כלכלית ואנרכיה פוליטית, כפי שהדגישו דניאלובה ופזילוב (Danielova & Fazilov, 2021), והובילו לשימוש לרעה ברכוש המדינה ולהידרדרות ברמת החיים.

הגירה המונית היא תגובה מוחשית לאי היציבות החברתית, הכלכלית והפוליטית במקום מגוריהם של אנשים וקהילות (Petersen, 1958). קהילת יהודי יולתאן לא היו חסונים מפני ההשלכות של התפוררות זו. תחושת חוסר הביטחון ואי הוודאות המתקרבת של אירועים בלתי צפויים, כפי שזכורה נטליה, שימשו ככוחות המניעים מאחורי ההחלטה לעזוב. הסביבה הפכה לא בטוחה יותר ויותר, דוגמה לכך ניתנה בתקרית שוד של אישה יהודייה בביתה וניסיונות לגנוב ילדים יהודים מיולתאן, אירועים שלא היו מתקבלים על הדעת בימים טובים יותר. ההחלטה לעזוב לא התקבלה בקלות ראש ולא נבעה רק מהידרדרות תנאי החיים ומהתמוטטות ברית המועצות. זה היה קשור באופן מהותי לשאיפותיהם הציוניות העמוקות. פירוק ברית המועצות עורר תחושה עמוקה של אי ודאות לגבי עתיד ארצם, והשפיע באופן משמעותי על נחישותם לעלות לישראל. רגע מרכזי זה סימן פרק משמעותי בתולדות יציאת הקהילה היהודית מיולתאן.

בעיצומם של המעברים והפרידות הללו, המושג "טרנס-לאומיות" מתגלה כעדשה מרכזית להבנת החוויות שלהם. המושג מציע נקודת תצפית שדרכה ניתן לנתח הגירה ופזורה אתנית. הוא מאיר את השילוב הכלכלי של המהגרים, זהותם המתפתחת, אזרחותם ושימורם התרבותי

(Schiller et al., 1995). ההחלטה לעזוב את יולתאן ולעלות לישראל הייתה החלטה עמוקה ורבת פנים, מונעת משילוב של גורמים אישיים, תרבותיים והיסטוריים. הראיונות שופכים אור על הסיבות המורכבות שעמדו בבסיס הבחירה החשובה של הקהילה היהודית.

בין המרווינים, נושא שחוזר על עצמו היה הדאגה הגוברת לשימור זהותם היהודית. דימה ביטא את הרגש הזה בצורה נוקבת, תוך שהוא ניסח: "גם לא נותר מי שישמור על היהדות; אם היינו נשארים שם, היינו נעלמים". הנוכחות ההולכת ופוחתת של קשרים דתיים ותרבותיים במולדתם הציתה את הרצון לחפש מקום בו יהדותם תוכל לשגשג, במיוחד בהיעדר רב קהילה קבוע וסכנת התבוללות. הפיתוי של ישראל כגן עדן לדתם, לשפתם ולמורשתם התרבותית שימשה מוטיבציה משכנעת. כפי שאנטון ניסח זאת בתמציתיות "בישראל זו הדת שלנו, היהדות, השפה והחינוך שלנו". תחושת הזהות והשייכות המשותפת הזו בישראל היוותה כוח מניע מאחורי החלטתם.

לפירוק ברית המועצות היה תפקיד מכריע בשינוי הלך הרוח של היהודים בתוכה. לחופש החדש בברית המועצות הפוסט-קומוניסטית היו שני ממדים נפרדים. האחד היה חיפוש אחר זהות אתנית ולאומנית ששורשיה בהיסטוריה, ואילו השני היה מעבר הדרגתי לעבר כלכלת שוק והון, המטפח סקרנות אינטלקטואלית וגילוי עצמי יהודי. חופש זה אפשר התפתחות עצמאית של ארגונים יהודיים המתמקדים במורשת, דת וחינוך, תוך חיזוק הקשרים בין ישראל לקהילות יהודיות בתפוצות (Govrin, 1997).

גם קשרים משפחתיים וקשרים היסטוריים מילאו תפקיד משמעותי בבחירתם להגר. מרינה הדגישה את הקשר הזה וקבעה: "היינו צריכים לעלות כי משפחותיהם של אבי ואמי חיו בישראל. הדת משכה אותנו לכאן, הציונות". עבור רבים, סיפורי האובדן והפרידות בעבר, לצד סגירת השערים בשנות ה-30, שימשו תזכורת נוקבת למשמעות ההתאחדות עם בני המשפחה בישראל, כפי שתיארה אנה ברהיטות. יש לציין כי מבקרים שונים שהגיעו ליולדתאן מישראל, לרוב קרובי משפחה או מכרים, נשאו מסר שהדהד עמוק בתוך הקהילה. מבקרים אלה הדגישו את החשיבות החיונית של שימור זהותם ומורשתם היהודית תוך הזהירות מפני סכנות ההתבוללות. נטליה, אנה, סוניה ודימה סיפרו על מפגשים עם קרובי משפחה מישראל שהעבירו את המסר הזה. קרובי משפחה האלו הדגישו את המסר שלהישאר ביולדתאן מבלי להסתכן בהתאדות היהדות אינה אופציה. בישראל יחכו לילדיהם ולהם מדינה, שפה ודת. החלום לחיות בישראל ולטפח חיים הנטועים עמוק בתרבות ובמסורת היהודית שימש מניע רב עוצמה. אנה עטפה את הרעיון הזה באומרה: "גדלתי בסביבה שמגנה בחירוף נפש על היהדות, וסיפורים על ירושלים תמיד היו חלק מהבית שלנו". סשה הוסיף עומק לרעיון הזה, והדגיש את המשמעות של שפת האם שלהם, עברית, כחלק בלתי נפרד מזהותם התרבותית.

בנוסף לכל, ההחלטה של יהודים ששימשו כאנשי מפתח בהשפעה להגר לישראל לא הייתה אירוע בודד, אלא חלק מההקשר הרחב יותר בתוך הקהילה היהודית של יולדתאן. כפי שציננה נטליה, עדות של יהודים בעלי תפקידים חשובים ובעלי דרג גבוה שבחרו לעזוב הצביעו על כך שמתרחש מהפך ושכנראה צריך לעזוב. בחירתם לעזוב שימש כאות לקהילה, שהצביע על כך שיש סיבות משכנעות להגירה. זווית ראייה רחבה זו הדהדה את חוויותיהן של משפחות ביולדתאן, כמו משפחתה של אנה, שבה קרובת משפחתה מילאה תפקיד בכיר כמנהלת מחלקה פיננסית בבנק מחוזי, וקרובת משפחה נוספת שעבדה כעורכת דין, מציגים את

הבולטות החברתית שלהם. אף על פי כן, למרות הקריירה המוצלחת והמעמד החברתי שלהם, יהודים אלה, כמו רבים אחרים, קיבלו את ההחלטה הקולקטיבית לעזוב הכול מאחור ולעבור לישראל. לפי המראיינים, חבר קהילה בשם דוד יקותיאל, מילא תפקיד מרכזי. הוא לא רק היה עשיר ומקושר לגורמים משמעותיים אלא גם עזר להקל על עליית הקהילה כולה לישראל. הדבר מדגיש את המשמעות של אנשים משפיעים בתהליך קבלת ההחלטות.

היו גורמים משכנעים שמשכו את הקהילה היהודית לישראל. גורמים אלו כללו את הארגון העולמי של היהודים, החינוך היהודי, משטר דמוקרטי, היחס ליהודים בישראל ומאמצים של ארגונים כמו הסוכנות היהודית שעודדו באופן פעיל הגירה. גורמים אלו היוו גורם משיכה חזק כלפי ישראל. יתרה מכך, שפה ומורשת תרבותית משותפת פעלו ככוחות מאחדים בין הפזורה הטרנס-לאומית (Jacobson 1995; Van Hear 1998). ראוי לציין כי מצבם הנפשי של המהגרים הרוסים בשנות ה-90 היה שונה באופן משמעותי מזה של העולים הציונים המוקדמים מברית המועצות בשנות ה-70. האחרונים בחרו בישראל כאשר מדינות המערב קיבלו אותם בברכה, בעוד שהראשונות נאלצו לשקול מגוון גורמים מעשיים (Govrin, 1997; Remennick, 1998).

אולם, מנגד, היו גורמים שהיו עלולים להרתיע את העלייה לישראל. חלק מחברי הקהילה היהודית ראו פוטנציאל במדינות מפותחות אחרות, במיוחד בארצות הברית. הם נמשכו לשם מהסיכויים להשתלבות טובה יותר בכוח העבודה ובכלכלה, במיוחד עם הדימוי השלילי שהיה לעולים מברית המועצות לשעבר בחברה הישראלית. סיפורים על הצלחה ועושר מדהימים שהושגו על ידי מהגרים במקומות אחרים הפכו למושכים, וכן חלק נכבד מהקהילה ביולותאן היגרו לארצות הברית. יתר על כן, מחקרים היסטוריים על תפוצות אתניות הדגישו כי רק לעתים נדירות ניתקו מהגרים את קשריהם עם מולדתם לחלוטין. עבור רוב המהגרים, הקשרים למולדתם נותרו בתחום הסנטימנטלי והתרבותי, ורק לעתים רחוקות הובילו להגירה פעילה או לתקשורת חוצת גבולות. ההחלטה לעלות לישראל הייתה עוד בחירה קריטית ובלתי הפיכה, ועבור מהגרים היסטוריים הפך היישוב מחדש לתהליך בלתי הפיך. זה מדגיש את הדיכוטומיה העומדת בפני מהגרים: להישאר או להגר, להישאר או לחזור (Jacobson, 1995; Thomas & Znaniecki, 1984; Van Hear, 1998).

גורמים מורכבים ודינמיים אלו סביב ההחלטה לעלות לישראל מבליטים את תהליכי החשיבה בקהילה היהודית של יולותאן. הסעיפים הבאים יתעמקו בתגובותיהם של מי שחיו עם יהודי יולותאן לגבי עזיבתם, ויספקו הבנה מקיפה של ההשפעות והשיקולים הרב-גוניים המובילים להחלטתם החשובה. עזיבתה ההדרגתית של קהילת יהודי יולותאן נתקלה בתמהיל מורכב של רגשות מצד האנשים שאיתם חיו יחד במשך שנים. אמנם ההחלטה לעזוב הייתה אישית עמוקה ומושרשת ברצון לאמץ את זהותם ואת מורשתם היהודית, אך הייתה לה גם השפעה משמעותית על האוכלוסייה המקומית. דבריו הנוקבים של אנטון משקפים את הקשרים העמוקים שנוצרו במהלך שהותם ביולותאן. הוא הביע שחלק מנשמתו נשארה בעיר, והדגיש את המשקל הרגשי של עזיבתם ואת הקשרים החזקים שחלקו עם חברים ועם הקהילה הרחבה.

רגשותיה של האוכלוסייה הטורקמנית המקומית והעמים הנוספים כלפי עזיבתה של הקהילה היהודית התאפיינו בתחושת צער ודאגה. נטליה הזכירה כי הטורקמנים האמינו שיהודים עזיבתם יביאו אסונות על טורקמניסטן, והמחישו את הקשר בין הקהילות השונות ואת המשמעות המיוחדת לנוכחות הקהילה היהודית. מרינה הדגיש את הקושי שחוו הטורקמנים ועמים מקומיים אחרים עם עזיבת היהודים. הדבר מדגיש עוד יותר את ההשפעה העמוקה שהייתה לקהילה היהודית על האזור ואת היחסים החזקים שהם טיפחו. סשה שיתף שהטורקמנים היו כה נסערים מעזיבת הקהילה היהודית, עד כדי כך שהם בכו. האמונה שעזיבת היהודים תגרום לאובדן ברכות חיוביות על יולותאן שופכת אור על ההשפעה החזקה שהייתה לקהילה היהודית על האוכלוסייה המקומית. נטליה נזכרה בפרידה מכל הלב, כאשר הטורקמנים חגגו את עזיבתה ועזיבת משפחות אחרות במשך שבוע שלם, והפגינו את החום והאחוזה שהתפתחו בין הקהילה היהודית לתושבי המקום.

לפי דניאלובה ופזילוב (Danielova & Fazilov, 2021) לא רק יהודים עזבו, אלא גם מיעוטים לאומיים אחרים: טטרים, קווקזים, גרמנים, יוונים, ארמנים, קוריאנים. רוב האוכלוסייה הרוסית של מרכז אסיה עברה לרוסיה. אוזבקיים וטג'יקים עזבו לארה"ב, ישראל, קוריאה, רוסיה, קזחסטן ומדינות נוספות בחיפוש אחר עבודה. יציאה המונית של מיעוטים לאומיים וקבוצות אתניות אלו הביאה לשינויים דמוגרפיים משמעותיים ביולותאן. תיאורו של אנטון הדגיש כיצד יולותאן עברה מהפך מהותי כאשר אנשים ממוצא זרם שונים חזרו לשורשים שלהם, והותירו מאחוריהם קהילה שונה ואולי מפוצלת יותר.

במקרים של יחסי עבודה, סיפורו של סשה מדגיש את הקושי להסביר את העזיבה לבוס שלו ואת הנוחות החומרית שהיא השאירה מאחור, הדבר מספק תובנה לגבי מורכבות החלטתם וההקרה שהקריבה הקהילה היהודית. באופן דומה, הניסיון של אנה משקף את חוסר האמון והבלבול של עמיתיה, שלא הצליחו להבין מדוע היא עוזבת למרות נסיבותיה הפריבילגיות וההזדמנויות שמציע מקום עבודתה. נרטיבים אלה מתארים ביחד את ההשפעה העמוקה של עזיבתה של קהילת יהודי יולותאן הן על הקהילה היהודית עצמה והן על האנשים המקומיים. ההחלטה לעזוב לא התקבלה בקלות ראש, והיא נשאה השלכות רגשיות וחברתיות עמוקות על כל המעורבים. משחק הגומלין הזה של רגשות, מערכות יחסים וקשרים תרבותיים מהווה חלק מכריע בסיפור הגירתם לישראל.

לסיכום, תמה זו מכילה בתוכה תמונה אידיאלית של החיים ביולותאן, שם קהילות אתניות מגוונות התקיימו בהרמוניה. הנוף הפיזי, השופע והמזמין, טיפח אחדות והבנה הדדית בין התושבים. למרות מקרים מזדמנים של דעות קדומות, האווירה הרווחת הייתה של דו-קיום הרמוני. דינמיקת העבודה ביולותאן הייתה מורכבת, מאופיינת בחברותא ולעיתים באפליה, והשפיעה על סיכויי הקריירה של אנשי מקצוע יהודים. פירוק ברית המועצות הכניס אי ודאות, שהניע את עזיבתה של הקהילה היהודית, המונע הן על ידי הידרדרות תנאי החיים והן על ידי שאיפות ציוניות עמוקות. תחילת מסעם היה בסימן חוסן ומשחק גומלין מורכב של רגשות, מערכות יחסים וקשרים תרבותיים. בסופו של דבר, התקופה הטרנספורמטיבית הזו ייצגה

הרבה יותר מאשר רילוקיישן פיזי; זה סימן שינוי עמוק בזהותם וביחסיהם עם מולדתם ועם העולם. ההחלטה המורכבת הזו האירה את חוסנם, נחישותם וחוזקם בזמן שהם מנווטים את המעברים הכלכליים, התרבותיים והחברתיים הכרוכים בבניית חיים חדשים בישראל. המסע של הקהילה היהודית מיולותאן לישראל העיד על מחויבותה הבלתי מעורערת למורשתם, לתרבותם ולאמונתם במהלך פרק סוער בהיסטוריה.

## תמה ד- מיולותאן לישראל: מסע של אתגרים וחלומות

החששות הראשוניים סביב העלייה לישראל סימנו שלב משמעותי בחייה של קהילת יהודי יולותאן. לאחר פירוק ברית המועצות נפתחה הדלת לישראל לנהירה של יהודי ברית המועצות. המעבר המונומנטלי הזה היה מאמץ קולקטיבי, כאשר משפחות בחרו להגר יחד, תוך שימת דגש על חוזק הקשרים המשפחתיים ודפוס הגירת שרשרת (Remennick, 2002). ההחלטה להשאיר מאחור את חייהם המבוססים ביולותאן, שבה רבים החזיקו בעבודות קבועות, בתים וחיי קהילה, הייתה רצופה בחשש. כפי שדימה ביטא בצורה הולמת, הסיכוי לזנוח הכול כדי לעלות לישראל כמעט ללא משאבים כספיים לצד חוסר הוודאות לגבי העתיד אכן היה מרתיע. פחדים וחששות ראשוניים אלה היו שותפים לרבים מהקהילה, והדהדו את התחושות שהביע אנטון, שחשף כי העולים מהקהילה ציפו לתמיכה, בין אם מהמדינה או ממשפחותיהם שגרו בישראל, אך עד מהרה הבינו שעליהם לסמוך על נחישותם ועל סיועם של חברי הקהילה אחד בשני.

האתגרים הכלכליים הקשורים לתהליך ההגירה היו מהותיים, כפי שהעיד אנטון. נטל פרנסת המשפחה באמצעות שעות עבודה ארוכות ואחריות כלכלית, הטיל לחץ עצום על העולים החדשים שהגיעו. ההיבטים המעשיים של רילוקיישן, כגון המרת מטבעות ומחסור במשאבים, סיבכו עוד יותר את מסע האינטגרציה שלהם. קשיים מוקדמים אלה סימנו תקופה של מצוקה כלכלית. האתגרים לא היו רק כלכליים; הם התרחבו לממדים הפיזיים והרגשיים. זיכרונה של אנה העלה תמונה חיה של ההתמודדויות עם ההגעה לישראל: "אנחנו באנו באמת לשום מקום, היה לנו חדר קטן עם 2 מיטות לילדים ו2 מזרנים על הרצפה לנו ההורים, בלי שפה ומנטליות. הרגשנו עצמנו אפסים". הספקות והחרדות שהיו לחברי הקהילה באו לידי ביטוי בספקנות הנרחבת של מכריהם ביולותאן שהטילו ספק בהחלטתם לעזוב לישראל.

גל ההגירה הראשוני, שנפרש בין 1991 ל-1993, הכיל תקופה שבה משפחות רבות מיולותאן יצאו למסע הטרנספורמטיבי לישראל, כפי שציינה נטליה. עזיבתם את יולותאן נבעה מרצון עמוק להבטיח עתיד טוב יותר, גם אם המשמעות הייתה הגעה לישראל ללא אמצעים משמעותיים. ההחלטה לעזוב נטועה בתקווה לבנות חיים חדשים בארץ המובטחת. התובנה הנוקבת של דימה לפיו מי שהיה להם פחות מה להפסיד היו בין הראשונים שעלו מדבר על הנסיבות והשיקולים השונים בתוך הקהילה. המהגרים הראשונים היו פורצי דרך במעבר הזה, וניווטו את המורכבות של המעבר. סשה הדגיש עוד את הניגוד המוחלט בין המהגרים המוקדמים, שהגיעו כביכול "ערומים", לבין המגיעים האחרונים שהיו להם הזדמנויות גדולות יותר להביא חפצים ונכסים פיננסיים.

מצבים משפחתיים מובהקים אלה, החל ממשאבים כלכליים מוגבלים ועד נסיבות אישיות מגוונות, הגדירו את מצבי ההישרדות איתם מתמודדת כל משפחה עם הגעתה לישראל. החששות והאתגרים הראשוניים היו עצומים, אך הם שימשו עדות לחוסן ולנחישות של קהילת יהודי יולותאן במרדף אחר חיים חדשים במולדת אבותיהם הקדומים. הקשיים שעברו ואי הוודאות איתם התמודדו בשלבים הראשונים של העלייה הניחו את היסוד להשתלבותם ולהסתגלותם העתידית בישראל. בתחילה, ולא רק, חברי הקהילה היהודית של יולותאן נשענו על זה לתמיכה, כגון העברת בגדים והמלצות למרכולי מזון במחירים סבירים, דברים שלפי סוניה, שיקפו תחושת סולידריות קהילתית. סיוע הדדי זה עזר להקל על חלק מעמסות המעבר שניצבו בפניהם.

תהליך ההשתלבות בישראל העלה אתגרים חדשים, כאשר השפה נמצאה בחזית הקשיים הללו. לשפה, כחלק בלתי נפרד מהזהות, היה תפקיד מרכזי בהסתגלותם לחברה הישראלית. זיכרונם של אנטון הדגיש את השינוי הלשוני שהם עברו. בארץ הם למדו ושוחחו עברית מחוץ לבתיהם, כאשר בתוככי ביתם דיברו ברוסית, דבר שהפך למנהגי השפה שלהם ביולותאן, שם דיברו רוסית מחוץ לבית ופרסית בבית. השפה היוותה מחסום משמעותי לא רק עבור המבוגרים אלא גם עבור הילדים בקהילה, כפי שציין סשה. הדבר יצר עבורם חסמים במסגרות חינוכיות והגביל את השתתפותם בפעילויות הגן ובית הספר. עיבוד לשוני זה בישראל סימן שינוי בזהות התרבותית שלהם והתאים אותם יותר לחברה הישראלית.

מרקוביץ' (1995) הדגיש את התפתחותן של רשתות טרנס-לאומיות בקרב יהודי ברית המועצות לשעבר ומחוצה לה, והדגיש את הקשרים והרשתות שנוצרו בתוך הפזורה. רשתות אלו הביאו לעתים קרובות להתפתחות דו-לשוניות ודו-תרבותיות, כאשר אלמנטים ממולדתם היו שזורים באלה מהחברה המארחת, ויצרו היברידיזם תרבותי מובהק. מכיון שעבודתו של מרקוביץ' מדגישה את התופעות הללו, חיוני להכיר בהשפעה של רשתות טרנס-לאומיות כאלה על יהודי יולותאן שהיגרו לישראל חוויותיהם של עולי יולותאן מהדהדות את תהליך מיזוג הזהויות אותו תיאר מרקוביץ', בעודם ניווטים בין שורשיהם כדוברי הרוסית לבין הצורך להסתגל לחברה ישראלית דוברת עברית בעיקרה. יתרה מכך, רמנצ'יק (Remennick, 2002) הדגישה את תפקידה המכריע של השפה הרוסית בשמירה על האתניות הרוסית-יהודית ועל זהותה של הקהילה הרוסית הישראלית. הקשר העמוק הזה בין התרבות הרוסית לזהות היהודית הרוסית המשיכה לעגן את יהודי יולותאן לשורשיהם התרבותיים גם במולדתם החדשה, החוויה של גישור על הפער בין פרקטיקות השפה הרוסית והעברית היא סמל למסע זה.

מבחינה חברתית, כפי שחשפה אנה, נוצרה חלוקה בקבלתם לחברה. לדבריה, כשליש מהמדינה קיבלה אותם בחום ושני השליש הנותרים נטפו ספקנות ודעות קדומות. חלקם התמודדו עם זלזול בחוויות העבודה שלהם, לצד הערות גנאי וספקות לגבי היכרותם עם פריטים יומיומיים, שחיזקו את התפיסה שהם אוטוסיידרים שחיו כמנותקים מהמציאות. נקודת המבט של נטליה חשפה את ההתפכחות שעמה התמודדו, מציפייה להליך שילוב חלק

לקבלת מציאות בוטה שכללה גזענות והבדלים תרבותיים. לדבריה, הקהילה הופתעה מהעובדה שיש יהודים שמתייחסים אליהם בזלזול רב, דבר שסתר את חזונו של אנשי הקהילה שיגיעו למדינת היהודים המיוחלת והשלווה. המציאות המורכבת בה נקלעו הוסיפה עוד רובד של קושי. נטליה ציינה שביתה (כמו ילדים אחרים מהקהילה בזמנו) אסרה עליה לדבר רוסית בציבור כתגובה לאתגרים שניצבו בפניהם.

לפי לומסקי-פדר ואחרים (2005) קהילת המהגרים מברית המועצות מצאה את עצמה, לעיתים קרובות מסיבות כלכליות, מתגוררות בשכונות עם יהודים ממדינות המזרח, מה שגרם לסכסוכים, ויכוחים אתניים וסטריאוטיפים. אינטראקציות מוקדמות אלו חשפו את מורכבות ההשתייכות, כאשר זהותם כאנשים משכילים הבדילה אותם מקהילות יהודיות אחרות. בידול זה נטוע בהשכלה הגבוהה שרבים קיבלו בברית המועצות, ויצר תפיסות מובחנות בקרב קבוצות יהודיות שונות, במיוחד המזרחים והיהודים האשכנזים. התפיסה האידיאלית הראשונית של ישראל כארץ קדושה הוחלפה בהדרגה במציאות בעלת ניואנסים. לפי סוניה, הקהילה גילתה את השסעים בתוך החברה הישראלית - בין קהילות חילוניות לדתיות, ואת נוכחותן של אוכלוסיות מגוונות מעבר ליהודים. המגוון התרבותי הזה עורר תחושות של תרבות ישראלית חסרת מבנה, ותרמו למאבק ההסתגלות למגוון התרבותי החדש הזה.

למרות האתגרים, ניכרו נחישותם ונכונותם להסתגל, כפי שתיארו המרואיינים. הם שאפו להשתדל לאמץ את התרבות הישראלית באופן מלא וליישר קו עם מוסר העבודה והנורמות החברתיות. מאבקי ההשתלבות המוקדמים התפתחו בהדרגה, והפנו את מקומם לנקודת מבט חדשה על מקומם בחברה הישראלית. החלומות והשאיפות שלהם לחיים טובים יותר נותרו בחזית, כשההשתקפות הנוקבת של אנה מדגישה את רצון רובם להיות חלק מהחברה הישראלית, לדבר את השפה בצורה שוטפת וליהנות מהנאות החיים הפשוטות. הקשיים שהם נתקלו בהם שימשו אבני דרך בחתירתם להפוך לחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית.

לצד קשיים אלו ובתהליך השתלבותם לחברה הישראלית, ניכר גם אתגר חוסר התמיכה מבני משפחה ישראלים שהיו לרוב בני הקהילה מיולדת. ציפיותם לקבלת פנים חמה ותומכת מקרוביהם, שהיו בעצמם עולים חדשים מאיראן ואפגניסטן בשנות ה-40 וה-50, נתקלה באכזבה. נטליה סיפרה שלמרות קשרי קרבה, בני המשפחה הישראלים הללו ברובם התרחקו והפגינו חוסר רצון בולט לחבק את העולים החדשים. התנהגות זו הותירה עוד יותר את עולי יולדת בתחושתם כמבודדים ובלתי מקובלים. חשוב לקחת בחשבון את ההקשר ההיסטורי כאשר מבינים את הדינמיקה הזו. ייתכן שקרוביהם הישראלים, שבעצמם היו מהגרים בעבר, התמודדו גם הם עם קשיים כמהגרים כאשר עלו. חוויה משותפת זו של הגירה מאתגרת עלולה הייתה להיות גורם ביחסם המרוחק לעולים מיולדת. למעשה, אולי הם נזהרו מכל עומס פיננסי או ניסו להרחיק את עצמם מעברם המאתגר. מעניין לציין שמכרים, עמיתים ושכנים ישראלים זרים, סיפקו את הסיוע והתמיכה הנדרשים בשלב זה של הסתגלות. שינוי זה ברשת התמיכה הדגים את החוסן והתושייה של העולים מיולדת בזמן

מורכבות השתלבותם בחברה הישראלית. למרות המחסור הראשוני בתמיכה משפחתית, נחישותם להתקדם ולהתבסס בתוך הקהילה נותרה בלתי מעורערת.

קושי נוסף היה שילובם של גברים מיולותאן בחברה הישראלית, אשר הציג מערך אתגרים ייחודי. נטליה הדגישה כי גברים יהודים, שהיו המפרנסים העיקריים במשפחות ביולותאן, עמדו בפני שינוי משמעותי בתפקידיהם עם העלייה. ביולותאן היו לגברים ציפיות מסוימות, כמו פרנסת משפחותיהם והיחשבות כדמויות חזקות במשקי הבית שלהם. עם זאת, בישראל הציפיות הללו לא התממשו בקלות. רבים מהגברים מצאו את עצמם עובדים בעבודות שהיו שונות בתכלית מעיסוקיהם הקודמים ביולותאן, מה שהפך את הדבר למאתגר עבורם. לעתים קרובות הם נתקלו בתפקידים לא מוכרים, ולפעמים, פחות יוקרתיים שגרמו להם להרגיש פחות מכובדים, דבר שגרם לפקפוק בערך העצמי שלהם. שינוי זה בתפקידים החברתיים ובזהויות המקצועיות גרם למתח לא מדובר בתוך המשפחות והקהילה כולה. ראוי לציין שנטליה הייתה המרואיינת היחידה שהעלתה את ההיבט הספציפי הזה של בעיות שילוב של גברים. נקודת המבט שלה מציעה תובנה ייחודית לגבי האופן שבו התפקידים והציפיות המגדריות המסורתיות שהיו קיימות ביולותאן עמדו בניגוד למציאות והאתגרים איתם מתמודדים גברים בישראל. ניגוד זה מדגיש את המורכבות הכרוכה בהסתגלות למסגרת תרבותית וחברתית חדשה ומעניק נדבך נוסף לחוויותיהם של העולים במהלך שנותיהם הראשונות בישראל.

למרות האתגרים והקשיים הראשוניים איתם התמודדו העולים מיולותאן עם הגעתם לישראל, שררה תחושת אופטימיות וחוסן שעולה מסיפוריהם. אנטון, למשל, מהרהר בחוויותיו ומודה שבהתחלה לפחות החיים בישראל לא היו קלים, אבל הוא נמנע מלהתעכב על ההיבטים השליליים. הוא הביע את חוסר רצונו לדבר רע על המדינה ועל איך המצב היה טוב יותר ביולותאן. עם זאת, הוא גם מציין שעם הזמן, החיים השתפרו עבורו. סשה חלק סנטימנט דומה, והדגיש את ההבדלים הבולטים בין מה שהם השאירו מאחור בטורקמניסטן, שם היה להם הכול מהכול, לבין ההתחלה הצנועה שלהם בישראל. למרות הקשיים הראשוניים, הוא מדגיש את התהליך ההדרגתי של בנייה מחדש של חייהם במדינה החדשה, כאשר אט אט מחזירים את מה שהיה להם פעם. אליהם מצטרפת מרינה, שציינה את השפע שהיה להם ביולותאן ולצד זאת הדגישה את אמונתם והאופטימיות שניתן לשחזר את השפע שהיה ביולותאן גם בישראל. הכרת התודה המתמשכת והאמונה של חלק מהקהילה שלהם בהשגחה האלוהית עזרו להם לנווט את האתגרים ולבנות מחדש את חייהם מול האתגרים. תחושת האופטימיות והחוסן הוא נושא שחוזר על עצמו בקרב המרואיינים, דבר המשקף את נחישותם להתגבר על קשיים ולבנות חיים חדשים בישראל למרות הקשיים הראשוניים אליהם נקלעו.

תחושת ההמשכיות והתקווה לדורות הבאים בלטו כנושאים רבי עוצמה במסע העלייה של קהילת יולותאן לישראל. בקטע הווידאו, שצולם על ידי יקותיאל שי' (1996), שנה שכבר רוב קהילת יהודי יולותאן התגוררו בישראל, מציג לראווה בני משפחה אשר חוגגים את סדר הפסח בישראל. במפגש זה נראה נושא חשוב: נוכחותם של ילדים שאימצו את השפה

העברית. צעירי הקהילה הללו מילאו תפקיד משמעותי בחגיגת הפסח, הם קראו את ההגדה ושרו שירי פסח בעברית, שפה שלמדו בגנים ובבתי ספר בישראל. הרגע הזה מדגיש את הזהות המתפתחת וההסתגלות התרבותית של הדור הצעיר. אנה הוסיפה ואמרה "כשאבא שלי היה חי וראה את הנכדים הישראלים שרים בחגים ומתנהגים כמו ישראלים הוא אמר שההורים שלו חלמו לראות דברים כאלו".

בקטע וידאו נוסף שצולם באותה השנה ע"י יקותיאל י" (1996), נראה חגיגת יום ההולדת של ילדה שעלתה ב-1996, הקטע ממחיש את ההתקדמות המדהימה שעשו הילדים בשליטה בעברית. תקוותם ושאיפתם לעתיד באים לידי ביטוי במשאלה שהביעה ילדה אחת לחוגגת יום ההולדת: לשלוט בשפה העברית. הילדים, שרובם תיקשרו בקטע הוידאו בעיקר בעברית, הפגינו תחושת אנרגיה וגאווה. לקראת סיום קטע הוידאו הם שרו בשמחה את "הבאנו שלום עליכם" המסמל את הקשר העמוק שלהם לתרבות ולשפה הישראלית. התקדמות זו מבליטה את השינוי של הדור הצעיר ומחויבותו לשפה העברית, שהיא מרכיב מרכזי בהשתלבותם בחברה הישראלית.

שימור מסורות תרבות מיולדתאן ניכר גם בחגיגות הקהילה. בר אור (2018) צילם את אירוע החינה של בתם של זוג שעלה מיולדתאן. אירוע זה הזכיר חתונות ביולדתאן, האירוע כלל תהלוכות וריקודים תוססים מחוץ לאולם האירועים בליווי שירים בעברית, פרסית ורוסית. מרכיב משמעותי בטקס החינה היה הדלקת מדורה וריקודים סביבה, המעוררת את המסורת הדומה שביצעו ביולדתאן כאשר זוגות נישאו. הדו-קיום של רוסית, פרסית ועברית במהלך אירוע זה משקף את ההיברידיות התרבותית שהקהילה טיפחה בישראל.

יהודי קהילת יולדתאן שעלו לארץ חלקו לרוב תחושה עמוקה של גאווה ושמחה לראות את צאצאיהם חובקים את החיים הישראלים. המשכיות דורית זו חורגת מהחוויות האינדיבידואליות, שכן צאצאים רבים למדו ולומדים עברית, שירתו ומשרתים בצבא הישראלי, למדו ולומדים בהשכלה גבוהה- והכול תוך השתתפות פעילה בחברה הישראלית, בכל צורה שהיא. החוויות הקולקטיביות של צאצאים אלו משקפות את התקוות והחלומות הרחבים יותר של הקהילה כולה לחיים טובים יותר בישראל. כדברי אנה "בשביל זה באנו", המשקף את הגשמת שאיפותיהם לעתיד משפחתם בישראל. העברה בין-דורית זו של ערכים ומסורות מדגישה את המורשת המתמשכת של עולי יולדתאן, את החזון המשותף לעתיד מזהיר יותר במולדתם המאומצת. תיאורנו בצורה חיה את הזהות המתפתחת ואת ההסתגלות התרבותית של הדור הצעיר של קהילת יולדתאן בישראל. בקיאותם בעברית והשתלבותם בחברה הישראלית מסמלים את הקשר העמוק שלהם לתרבות ולשפה הישראלית.

קהילת יולדתאן, שכבר גרים בישראל, גילתה אכפתיות וכבוד רב למולדתם גם בארצם המאומצת. בית הקברות ביולדתאן שופץ במקביל לעזיבתם, והם הבטיחו את אחזקתו ושמירה על קדושתו. אמנם הקהילה לא העלתה את הקברים מיולדתאן לישראל, כיוון שלפי דימה, האמרה בפרסית "גור בגור באשי" פירושה שהקבר לא יזוז ממקומו, מדגישה את יראת הכבוד והזהירות הכרוכים בטיפול בקברים, דבר המעלה את הכבוד העמוק של

הקהילה לאבותיהם ולמסורת מולדתם. בית הקברות ביולותאן הוא עדות לתחושת הקהילה החזקה בקרב עולי יולותאן. הם נקטו בצעדים להגנתו ולייפוטו, כולל הקמת גדרות בטון ועצי ברוש כדי לשמור על כבודו. אפוטרופוס מסור, המצויד בבית ללינה לו ולמשפחתו, משגיח על בית הקברות, דואג לתחזוקתו התקינה. אפוטרופוס זה נתמך על ידי תרומות מחברי הקהילה, שמתכנסים מדי שנה כדי לגייס כספים אשר משרתים גם אירועים ואזכרות קהילתיים שונים, לרבות הקמת מצבות. מחויבות הקהילה לשימור בית הקברות שלה משקפת את רצונם לקיים את זכר אבותיהם ואת המשכיות מורשתם, גם בישראל.

נושא הצאצאים בישראל ובית הקברות משקפים את המחויבות של קהילת יולותאן להמשכיות ולכבוד. בעוד שהראשונים מדגישים את השילוב התרבותי-ישראלי ואת האבולוציה הלשונית שלהם, השניים מדגישים את רצונם השורשי לשמר את זיכרון אבותיהם ואת המשכיות מורשתם. בשניהם זורמים ערכי הקהילה ומסירותה, ומחזקים את חשיבות מסעם מיולותאן לישראל ואת המרבד העשיר של חוויותיהם ומסורתם. לפי טולמס (2007) ולאור כל הנאמר לעיל, נראה כי, תודעה עצמית חזקה, מסורת היסטורית-תרבותית מיוחדת ולשון דיבור מגוונת, הן תכונות המאפשרות לקבוע כי יהודי יולותאן נמנים עם קבוצה תת-אתנית, ייחודית ועצמאית, בקרב יהודי ברית המועצות.

## דיון

במחקרנו העשיר על חיי הקהילה היהודית מיולותאן שבטורקמניסטן, המתגוררת כיום בישראל, מחקר זה מעמיק בנרטיב החי של ההיסטוריה, זהותם ותחושת השייכות שעיצבה את קיומם. מחקר זה יצא למסע רב-ממדי, חקר את המורכבות של חוויותיהם, מהתפוצות שעמדו בפני הקהילה ועד למסע הטרנספורמטיבי לישראל. בליבו, מחקר זה חושף את החוויה הייחודית סיפורים, אתגרים, חוסן ועיבודים תרבותיים שהגדירו את הקהילה המדהימה הזו.

המחקר שלנו יצא למסע נוקב, בו גילה את המצוקות ההיסטוריות ואת החוסן של הקהילה היהודית ביולותאן. המחקר בחן תחילה כיצד אירועים היסטוריים ונסיבות פוליטיות זרזו את הפיצול והפרידה שלהם. הפרק הראשון חושף את ההשפעות של סגירת גבולות וגירוש של גברים רבים למחנות עבודה. הוא לוכד בצורה חיה את האגרה הרגשית, אך גם מדגיש את הנחישות הבלתי מעורערת של הקהילה שעזרה להם לשמור על מורשתם במצוקה. הדבר בא לידי ביטוי באמצעות אסטרטגיות תרבותיות, כגון הסתרת פריטים דתיים ושמירה על קשרים משפחתיים על פני פערים גיאוגרפיים עצומים. פרק זה מבטא את יכולתה של הקהילה לסבול פרידה, תוך הדגשת מחויבותה למסורת, למרות האתגרים המעיקים אשר עמדו בפניהם, וחושף עדות מעוררת השראה לשימור הזהות התרבותית.

האודיסיאה התרבותית והדתית של קהילת יהודי יולותאן עומדת במוקד הפרק השני. הפרק צולל לעומק במנגנוני ההסתגלות אשר הופעלו על ידי יהודי הקהילה כדי לקיים את הפרקטיקות המסורתיות והדתיות שלהם בתוך ההשפעות והאתגרים החיצוניים. מעבר לדורות, דינמיקה של שפה, תפקידים ברורים בתוך הקהילה ועוד נותחו בפרק כדי להדגיש את

מחויבותם לשימור מנהגים תרבותיים ודתיים. חוסנם הדהד דרך שמירת מסורת ומנהגים, והכישרון הרב לשוני סימל את יכולת ההסתגלות שלהם בתוך נופים חברתיים ופוליטיים משתנים. פרק זה מגלם את מסירותה של הקהילה לזהותם הדתית והתרבותית, וממחיש את עמדתם הנחרצת על רקע ההיסטורי ותרבות משתנה.

הדינמיקה הרב-גונית של דו-קיום, אחדות ועזיבה נבדקת בפרק השלישי. יולותאן התגלתה כגן עדן של חיים הרמוניים, עיירה שבה עדות מגוונות חלקו קשרים חזקים למרות דעות קדומות מדי פעם. הפרק מתאר את היחסים המורכבים בתוך הקהילה היהודית, המסומנים בחברות ואתגרי האפליה בסביבה המשקפת כבוד הדדי ותמיכה. התפוררותה של ברית המועצות סימנה תפנית מרכזית, אשר דרבנה את ההגירה ההמונית של הקהילה לישראל. עזיבה זו לא הייתה רק מעבר פיזי אלא טרנספורמציה עמוקה של זהותם ושל הקשר למולדתם. העזיבה הציגה יחסי גומלין של רגשות, מערכות יחסים וקשרים תרבותיים, והגישה את המורכבויות אשר השפיעו על מסעם.

הפרק האחרון משמש נרטיב נוקב על הגירתה של קהילת יולותאן לישראל, תוך התמקדות בחוסן שלה מול אתגרים רבים. הפרק מצייר תמונה של מסעם המהדהד מיולותאן לישראל, תוך התגברות על מכשולים ראשוניים בעלייה והסתגלות הדרגתית. הנרטיב מדגיש את האסטרטגיות ההסתגלותיות שלהם, כולל סיוע הדדי ושימור תרבותי. מחויבותם של עולי יולותאן לשורשים, למסורת ולהשתלבות הדרגתית בחברה הישראלית מודגשת ומגלמת את סיפורם המדהים של חוסן ושאיפות לדורות הבאים. היגרתם הופכת לתיאור נוקב של אתגרים מתמשכים תוך שמירה על המורשת התרבותית שלהם. החוויות של הקהילה בישראל עוטפות חבילה עשירה של שאיפות ואתגרים, המציינים את סיפור ההגירה המדהים שלהם.

לסיכום, מחקר זה מתאר את המרבד העשיר של יהודי יולותאן, ומדגיש את חוסנם, המאבקים והמחויבות הבלתי מעורערת שלהם למורשת וזהות. ממשברים היסטוריים ועד להגירה לישראל, מסעם מייצג את חוזק עמידותם בתוך מצוקות, שימור התרבות וטיפול זהותם היהודית.

## מסקנות

החקירה לתוך הנרטיבים, המסע ההיסטורי וההסתגלות של קהילת יהודי יולותאן משמשים כגילוי עמוק לזהות המתפתחת ולחוסן הבלתי מעורער שלהם. על ידי התייחסות לשאלת המחקר - חקירת האופן שבו יהודים מיולותאן מבטאים את ההיסטוריה, זהותם ותחושת שייכותם - מחקר זה חשף רצף עשיר של אתגרים היסטוריים, עיבודים תרבותיים ונרטיבים של הגירה.

המסע הרב-גוני שעבר בפרק א'-ב' משקף את חוסנה של הקהילה מול מצוקות ותהפוכות פוליטיות. למרות ההפרדה הגיאוגרפית והרגשית, הקהילה, באמצעות צעדים אסטרטגיים ומחויבות בלתי מעורערת, שמרה על זהותה ומורשתה התרבותית. הנרטיבים של געגוע,

נפרדות ואחדות מציירים תמונה חיה של חוסנה של הקהילה בשמירה על מסורותיה ומנהגיה הדתיים. מסע ההגירה של הקהילה, כמפורט בפרק השלישי והרביעי, משמש עדות לנחישות ולכושר הסתגלות הבלתי מעוררים שלהן. מערכות היחסים הניואנסיות, האתגרים שניצבו בפני הקהילה וההגירה הטרוספורמטיבית לישראל מדגישים את עומק התמורות הרגשיות והתרבותיות שחוו. החוסן, האסטרטגיות ההסתגלותיות והשאיפות לעתיד של מדגישים את הנרטיב המנצח שלהם.

בתגובה לשאלת המחקר על האופן שבו מבטאת קהילת יהודי יולותאן הגרים היום בישראל את ההיסטוריה, זהותה ותחושת השייכות שלה לאורך זמן, מחקר זה מביא לידי ביטוי נרטיב המגלם חוסן, שימור תרבותי ומחויבות בלתי מעוררת למורשת. הממצאים על פני ארבעת הפרקים יחד מדגישים את מסעה של הקהילה, מעמידה בהפרדות היסטוריות להגירה טרוספורמטיבית ויצירת נרטיב ייחודי המשקף את ניצחון הרוח האנושית מול האתגרים שעמדו בפניהם.

## תרומת המחקר

מחקרנו תורם תרומה ייחודית וראויה לציון לספרות המדעית הקיימת, במיוחד בתחומי מדעי היהדות, לימודי התפוצות והאנתרופולוגיה. המחקר מציע בחינה מעמיקה של קהילה פחות נחקרה בתוך יהודי מרכז אסיה, תוך שפיכת אור על ההיסטוריה, החוויות והחוסן התרבותי שלהם. בהקשר הרחב יותר של לימודי יהדות, מחקר זה מוסיף רובד עשיר של הבנה לגבי הנרטיבים והזהויות המגוונות המרכיבות את היהדות העולמית.

יתר על כן, הממצאים שלנו מהדהדים עם השיח הרחב יותר על לימודי התפוצות, שכן הם מספקים תיאור אינטימי של תהליכי הגירה, הסתגלות ושימור תרבותי. החוויות של קהילת יהודי יולותאן מכילות בתוכם את הנושאים האוניברסליים של געגוע, אובדן ורוח האדם המתמשכת, נושאים שהם רלוונטיים לא רק לחוקרים אלא לכל מי שמתעניין בנבכי ההגירה והזהות. בתור חקירה אנתרופולוגית ואיכותנית, מחקר זה לא רק מעשיר את הידע שלנו על קהילה ספציפית, אלא גם משמש דוגמה לכוחו של מחקר איכותני בלכידת חוויות החיים של קבוצות מודרות וחסרות ייצוג. המתודולוגיה והתובנות הנגזרות ממחקר זה עשויות לספק תבנית בעלת ערך עבור חוקרים הבוחנים קהילות דומות והדינמיקה שלהן.

בנוסף לכל, מחקרנו מעשיר באופן משמעותי את הספרות המדעית על פני דיסציפלינות מרובות, במיוחד בתחומי הזיכרון, ההיסטוריה והזהות. באמצעות חקר החוויות ההיסטוריות של קהילת יהודי יולותאן, המחקר מציע תובנות שלא יסולאו בפז על הצמתים של זיכרון ומצוקה היסטורית. המחקר גם שופך אור על עמידתה של מורשת תרבותית ודתית בתוך הפרדה גאוגרפית ורדיפה. בנוסף, מחקר זה מדגיש את המסע הרב-גוני של הקהילה, תוך שימת דגש על יחסי הגומלין המורכבים בין אתגרים היסטוריים לאבולוציה של זהות, ומחזק את המשמעות המתמשכת של זיכרון ומורשת בעיצוב הזהות הקולקטיבית של אוכלוסיות תפוצות.

## כיווני מחקר עתידיים

א. ההשפעה הפסיכולוגית של הגירה: מחקר עתידי יכול לחקור את ההשפעה הפסיכולוגית של הגירה ופרידה על יחידים ומשפחות מתוך קהילות שהיגרו ממולדתם. הבנת האתגרים הרגשיים והפסיכולוגיים עשוי להוביל למערכות תמיכה טובות יותר ממקום מגוריהם החדש.

ב. גיבוש זהות בהקשרים רב-תרבותיים: ניתן יהיה לחקור כיצד התפתחה ועודנה מתפתחת הזהות התרבותית של קהילת יהודי יולותאן בתוך הנוף הרב-תרבותי של ישראל. מחקר זה יכול להתעמק בדינמיקה של חילופי תרבות והתאמה.

ג. מחקרים השוואתיים: מחקרים השוואתיים עם קהילות עולים אחרות בישראל עשויים לספק תובנות לגבי אתגרים משותפים וחוויות ייחודיות. מחקרים אלו יכולים לתרום להבנה רחבה יותר של חוויות העולים במדינת ישראל.

ד. ההשפעה ארוכת הטווח של שימור תרבות: ניתן לחקור את ההשפעות ארוכות הטווח של שימור מסורות תרבותיות ודתיות על תחושת הזהות והשייכות של קהילת יהודי יולותאן. מחקר זה יכול לספק תובנות לגבי הקיימות של מאמצי שימור תרבות.

כיווני מחקר עתידיים אלו יכולים להעשיר עוד יותר את הבנתנו את החוויות של קהילת יהודי יולותאן וקהילות ככלל ולתרום לתחום הרחב יותר של לימודי הגירה ושימור תרבות.

## תודות

בהכרת תודה ובהערכה אנו מודים לאלה שמילאו תפקידים מרכזיים בהגשמת מחקרנו. בראש ובראשונה, אנו מביעים את תודתנו העמוקה למרצה שלנו, ד"ר הדס ירון-מסגנה, שליווה ותמיכתה הבלתי מעורערים היו מכריעים לאורך מסענו. חוכמתה ומומחיותה עיצבו את מהלך המחקר שלנו בדרכים עמוקות.

אנו מודים גם לאביו של שי, יוסף כהן, שסיועו רב הערך בהקלת הקשר שלנו עם המרואיינים היווה אבן יסוד במחקרנו. תמיכתו פתחה לנו דלתות למורשת התרבותית העשירה של קהילת יהודי יולותאן.

תודתנו מכל הלב מגיעה למרואיינים עצמם, על הכנסת האורחים החמה, על ששיתפו בנדיבות את זיכרונותיהם, חוויותיהם וסיפוריהם. זו הנכונות שלהם להיפתח ולספק תובנות וסיפורים שתרמו באופן משמעותי לעומק ולאוטנטיות של המחקר שלנו. ההשתתפות הפעילה וההתלהבות שלהם העשירו את הבנתנו את הזיכרון וההיסטוריה הקולקטיביים שלהם.

ברצוננו להביע את תודתנו גם לחנה דניאלובה, שסיועה במתן גישה למקורות מידע חיוניים הרחיב מאוד את אופקי המחקר שלנו. לבסוף, אנו מביעים את הערכתנו למרכז "ברית יוצאי בוכרה" על שהעניקו לנו גישה לספרייה ולמקורות המידע שלהם. תמיכתם הייתה חשובה לאין ערוך בעיצוב היקפו ועומקו של המחקר. בעזרת מאמצים קולקטיביים אלו, הצלחנו לצאת

למסע של חקר והבנה, ולשפוך אור על קהילה ייחודית ועמידה, על מסורותיה והזיכרון הקולקטיבי שלה.

## ביבליוגרפיה

בן יעקב, א' (1966). *ילקוט מנהגים*. בהוצאת המדפיס הממשלתי.

בן צור, צ' (2020). *מסורות ריפוי בקרב יהודי אפגאניסטאן*. אב"א: כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן, 12, 110-134.

בצלאל, י' (1999). עדה בפני עצמה: יהדות אפגניסטן וחיטובה בין עדות פרס ובוכרה. *פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח*, 79, 15-40.

בצלאל, א' (2009). *להניח ברכה: זיכרונות של ילד יהודי מהראת באפגאניסטן*. מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח.

הראל, מ' (1982). *נחלת יעקב*. בהוצאת המשפחה

זרובבל, י' (1994). מות הזיכרון וזיכרון המוות. *אלפיים*, מס' 10, עמ' 42-67.

טולמס, ח' (2007). יהודית משהד באסיה התיכונה בימינו-סקירה פולקלורית-בלשנית. אב"א: כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן, 1, 143-149.

יהושוע-רז, ב' (2007). אניסות והמרות דת בקרב יהודי אפגאניסטאן במאות התשע-עשרה והעשרים. אב"א: כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן, 1, 112-122.

יהושוע-רז, ב' (2009). מחזור השנה אצל יהודי אפגאניסטאן. אב"א: כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן, 3, 101-127.

ליון, ז' (2018). *מרכז אסיה: בוכרה ואפגניסטן*. יד יצחק בן צבי.

[/https://ybz.org.il/product](https://ybz.org.il/product)

ליון, ז' (2020). *נשמח לפרגן ליהודים. למקרה שמישהו מהם עדיין כאן*. הפורום לחשיבה אזרית. [/https://www.regthink.org/central-asia-jews](https://www.regthink.org/central-asia-jews)

לומסקי-פדר, ע', רפפורט, ת' ולרנר, י' (2005). אוריינטליזם במבחן ההגירה: סטודנטים רוסים קוראים מזרחיות. *תיאוריה וביקורת*, 26, 119-147.

מוסאייב-דיל, מ' (חסר תאריך). *משפחת מוסאייב-דיל מטורקמניסטאן*. יהודי אפגניסטן <https://www.afghanim.co.il/pages71>. בארץ ובתפוצות

מור, א' (2011). *מחוראסן ואפגניסטן לפאתי ניו יורק: יהודי אפגניסטן תוקעים יתד בארה"ב*. הוצאת המחבר.

מישייב, א' (2014). סטראוטיפ היהודי בהיסטוריוגרפיה הסובייטית והשתקפותו ביחסה אל תולדות הכוזרים: ביטוי ליחסו של סטאלין אל היהודים בראשית שלטונו. *מחקרים ביהדות קווקז, גאורגיה ובוכרה. היבטים היסטוריים, סוציולוגיים ותרבותיים*. 124-104, (2) 26.

פוזיילוב, ג' (2019). הנהגת הקהילות היהודיות באסיה התיכונה במאות התשע-עשרה והעשרים. אב"א: *כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן*, 11, 22-11.

צבר בן יהושע, נ' (2001). ההיסטוריה של המחקר האיכותי, השפעות וזרמים. בתוך צבר בן יהושע, נ'. *מסורות וזרמים במחקר האיכותי*, 13-29. הוצאת דביר.

קגנוביץ', א' (2008). הרקע המדיני והסוציו-אקונומי של ברית המועצות לבריתת יהודי בוכארה מאסיה התיכונה. אב"א: *כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן*, 2, 46-33.

רואי, י' (2013). החיים הדתיים בקהילה הבוכרית במרכז אסיה הסובייטית לאחר מלחמת העולם השנייה. *פעמים*, 136, 9-45.

שקדי, א' (2003). *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני-תאוריה ויישום*, הוצאת רמות.

שקנוב, ו' (2010). הסחר הרוסי באסיה התיכונה ויהודי בוכארה במאה ה-19. אב"א: *כתב עת לחקר קהילות ישראל באיראן, בוכארה ואפגאניסטאן*, 4, 59-42.

Ben-Zvi, I. (1939). *Two Documents Concerning the Forced Converts in Meshed*. Zion.

Bromley, J., & Kozlov, V. (1989). The theory of ethnos and ethnic processes in Soviet social sciences. *Comparative Studies in Society and History*, 31(3), 425-438.

Cajete, G. (1994). *Look to the mountain: An ecology of Indigenous education*. Kivaki Press, 585 E. 31st St., Durango, CO 81301.

Chopra, S. (1984). Marxism and the National Question: An Overview. *Social Scientist*, 3-13.

Chowdhury, I. (2014). Speaking of the past: Perspectives on oral history. *Economic and Political Weekly*, 39-42.

- Conolly, A. (1838). *Journey to the north of India: overland from England, through Russia, Persia, and Afghanistan* (Vol. 1). R. Bentley
- Danielova, CH. & Fazilov, M. (2021). *Jewish Cemeteries Of Central Asia*. International Association Sogidana.
- Govrin, Y. (1997). East European Jewry in the Post-Communist Era: Between Aliyah and National. *Proceedings of the World Congress of Jewish Studies*. 253-260. World Union of Jewish Studies.
- .Halbwachs, M. (2020). *On collective memory*. University of Chicago press
- Hirsch, F. (2018). *Empire of nations: Ethnographic knowledge and the making of the Soviet Union*. Cornell University Press.
- Jacobson, M. F. (2002). *Special sorrows: The diasporic imagination of Irish, Polish, and Jewish immigrants in the United States*. Univ of California Press.
- Khazanov, A. (1990). The ethnic situation in the Soviet Union as reflected in Soviet anthropology. *Cahiers du monde russe et soviétique*, 213-221.
- Klevan, A. (1979). Hebrew Inscriptions on Ossuaries Discovered in Central Asia. *Qadmoniot: A Journal for the Antiquities of Eretz-Israel and Bible Lands*. No 2/3 (46/47).91–92. <http://www.jstor.org/stable/23674131>.
- Kozlov, V. I. (1967). On the Notion of Ethnic Community. *Sovetskaya etnografiya*, 2.
- Kovach, M. (2009). *Indigenous methodologies: Characteristics, conversations, and contexts*. Toronto: University of Toronto Press.
- Lewis, P. J. (2011). Storytelling as research/research as storytelling. *Qualitative inquiry*, 17(6), 505-510.
- Livshits, V. L. A., & Usmanova, Z. I. (1994). New Parthian Inscriptions from Old Merv. *Irano-Judaica*, 3, 99-105.

Markowitz, F. (1995). Emigration, immigration, and cultural change: Towards a trans-national 'Russian' Jewish community?. In *Jews and Jewish Life in Russia and the Soviet Union* (pp. 403-413). Taylor and Francis.

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>

Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American sociological review*, 23(3), 256-266.

Remennick, L.I. (1998). Identity quest among Russian Jews of the 1990s: before and after emigration. *Jewish Survival. The Identity Problem at the Close of the 20th Century*. 241-258.

Remennick, L. (2002). Transnational community in the making: Russian-Jewish immigrants of the 1990s in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(3), 515-530.

Schiller, N. G., Basch, L., & Blanc, C. S. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 48-63.

Swain, E. (2003). Oral history in the archives: Its documentary role in the twenty-first century. *The American Archivist*, 66(1), 139-158.

Thomas, W.I. & Znaniecki, .F. (1984). The Polish Peasant in Europe and America, 1918-1920. *Urbana: University of Illinois*.

Van Hear, N. (1998). New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities. *London: University College of London Press*.

Yarshater, E. (1974). *The Jewish communities of Persia and their dialects*. Imprimerie Orientaliste.

Zand, M. (1979). Bukharan Jewish culture under Soviet rule. *Soviet Jewish Affairs*, 9(2), 15-23.

Куповецкий, М.С. (1992). Евреи из Мешхеда и Герата в Средней Азии. В: *Этнографическое обозрение*. № 5: 54-64.

### ביבליוגרפיה קטעי וידאו

יקותיאל, ש' (1986). *חתונת זוג מקהילת היהודים ביולותאן*. כונן קשיח משפחתי.  
יקותיאל, ש' (1989). *ליל הסדר ביולותאן*. כונן קשיח משפחתי.  
יקותיאל, א' (1990). *הכנת מצות ביולותאן*. כונן קשיח משפחתי.  
יקותיאל, ש' (1990). *הגעת קרובי משפחה מישראל ליולותאן*. כונן קשיח משפחתי.  
יקותיאל, י' (1996). *חגיגת יום הולדת לאחת מבנות הקהילה*. כונן קשיח משפחתי.  
יקותיאל, ש' (1996). *ליל הסדר בישראל*. כונן קשיח משפחתי.  
בר אור, צ' (2018). *חינה בישראל של בת הקהילה היהודית מיולותאן*. כונן קשיח משפחתי.

### נספח מרואיינים

אנה, בת 62, התראיינה בתאריך 16/6/23 בסלון ביתה בעיר חולון.  
סשה, בן 70, התראיין בתאריך 27/6/23 בסלון ביתו בעיר חולון.  
אנטון, בן 82, התראיין בתאריך 30/7/23 בסלון ביתו בעיר חולון.  
סוניה, בת 75, התראיינה בתאריך 25/8/23 בסלון ביתה בעיר חולון.  
נטליה, בת 73, התראיינה בתאריך 10/9/23 בסלון ביתה בעיר חולון.  
מרינה, בת 85, התראיינה בתאריך 22/9/23 בסלון ביתה בעיר חולון.  
דימה, בן 72, התראיין בתאריך 3/10/23 בסלון ביתו בעיר חולון.